

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА
ГЕТЬМАНА»

Факультет фінансів

Кафедра банківської справи та страхування

галузь знань 07 Управління та адміністрування
спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма Банківська справа
Форма навчання: *Денна*

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Банківська система у повоєнній розбудові економіки України»

(назва теми)

здобувача Падун Ані Олександрівни

(Прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис здобувача)

Науковий керівник:

професор, доктор економ. наук

(вчене звання, наукова ступінь)

Краснова І.В.

(підпис)

(Прізвище, ініціали)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувачі кафедри банківської справи та страхування:

доктор економічних наук, професор _____ Примостка Л.О.

(підпис)

Київ 2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 66 сторінок, 3 таблиці, 9 рисунків, перелік джерел посилання з 36 найменувань.

«Банківська система у повоєнній розбудові економіки України»

(назва кваліфікаційної бакалаврської роботи)

Об'єктом дослідження є діяльність суб'єктів банківської системи України в економіці в довоєнний, воєнний та повоєнний періоди.

Предметом дослідження банківські механізми та інструменти повоєнного відновлення економіки.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – обґрунтування теоретичних та емпіричних аспектів ролі банківської системи у повоєнній розбудові економіки.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- Обґрунтувати взаємозв'язок та роль банківської системи в забезпеченні економічного зростання.
- Визначити цілі, напрями, важелі та інструменти впливу банківської системи на економіку країни окремо в розрізі центрального банку та банків другого рівня.
- Розглянути світовий досвід відбудови економіки. Дослідити джерела фінансування та плани відновлення економіки країни у повоєнному розвитку.
- Оцінити стан банківської системи у довоєнний період.
- Оцінити стан та рівень розвитку економіки країни в динаміці та структурно, визначити сфери повоєнної економіки.

- Оцінити взаємозв'язок між обсягами кредитів та рівнем економічного зростання.
- Побудувати модель впливу факторів на рівень кредитування та економічне зростання.
- Визначити стратегічні напрями впливу банківської системи на економіку та сформулювати основні положення стратегічного плану відновлення.

Практичне значення отриманих результатів. На основі аналізу досвіду країн щодо післявоєнного відновлення та показників довоєнного та воєнного періоду банківської системи України визначення ролі та значення банківської системи в Україні для якнайшвидшої відбудови економіки, висвітлення проблем, які можуть виникнути та шляхи їх вирішення.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2023.

Рік захисту роботи 2023.

Ключові слова: відбудова економіки, післявоєнний період, Україна, банківська система, банки, Національний банк України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЦІ.....	8
1.1.Теоретичні засади визначення ролі банківської системи в економіці.....	8
1.2.Світовий досвід відбудови економіки у повоєнні часи.....	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ БАНКІВСЬКОЇ ПІДТРИМКИ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	21
2.1. Банківська система України в довоєнний період.....	21
2.2. Вплив воєнного стану на діяльність банківського сектору України.....	29
2.3. Банківська система у повоєнній відбудові економіки України	43
ВИСНОВКИ.....	52
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	54

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БС	Банківська система
ВВП	Валовий внутрішній продукт
Держбанк	Державний банк
Дол.	Долар
ЄБРР	Європейський банк реконструкцій та розвитку
ЄС	Європейський Союз
ІСЦ	Індекс споживчих цін
МСП	Малі та середні підприємства
НБУ	Національний банк України
Центробанк	Центральний банк

ВСТУП

Україна після закінчення воєнних дій буде проводити відбудову усіх як політичних, як і соціальних, так і економічних сфер. Банківська система в сучасному світі відіграє особливо важливу роль і має вплив абсолютно на всі аспекти життя суспільства. Банки, їх відділення та філії є ланкою між урядом та бізнесом для стимулювання збільшення кількості підприємств, їх розвиток та справжньої конкуренції. Саме тому необхідно вивчати яка є роль банківської системи у повоєнній розбудові економіки України. Адже після перемоги наша країна повинна якнайшвидше починати відновлення і вже зараз варто обдумувати ролі та процеси.

До аналізу діяльності банків, особливо під час воєнного стану, звертається все більше вітчизняних науковців і дослідників. Деякі дослідники звертаючись до цього питання, характеризують зміни в ресурсній базі та кредитно-інвестиційній політиці банків. Зокрема Охрименко та Білошапка досліджували питання впливу банківського кредитування на розвиток економіки України на тлі воєнних дій [1]. Еркес, Каліта, Сундук дослідили ситуацію в банківському секторі та визначили основні тенденції на банківському ринку у умовах воєнного стану [2]. Вирішальними факторами вони назвали цифровізацію банків, фінансову підтримку банків центробанком. Шелудько та Шишков підкреслюють, що послідовна та прогнозована позиція НБУ, виважена монетарна та регуляторна політика дозволили забезпечити стабільну фінансову систему [3]. Повністю підтримуємо дану позицію. Інституційний аспект фінансово-кредитної підтримки у повоєнній відбудові економіці України досліджує Прозоров [4]. Кудряшов проаналізував вплив воєнного стану на зміну структури зовнішніх і внутрішніх запозичень у 2022 році, але не виокремив роль банків [5]. Бортніков, Гладких, Любич дійшли висновку, що банки з державним капіталом продемонстрували фінансову стійкість, не зазнали значного

вилучення коштів клієнтами, але віддавали перевагу кредитуванню великих корпорацій або фінансовій підтримці МСБ лише за державними програмами [6].

Мета дослідження: обґрунтування ролі банківської системи України у повоєнній розбудові економіки.

Завдання дослідження:

- проаналізувати роль та функції банківської системи в економіці;
- розглянути світовий досвід відбудови економіки. Дослідити джерела фінансування та плани відновлення економіки країни у повоєнному розвитку;
- оцінити зміни у стані банківської системи України в умовах воєнного стану;
- визначити стратегічні напрями впливу банківської системи на економіку та сформулювати основні положення стратегічного плану відновлення.

Об'єкт дослідження: діяльність суб'єктів банківської системи України в економіці у воєнний та повоєнний періоди.

Предмет дослідження: банківські механізми та інструменти повоєнного відновлення економіки.

Методи дослідження: статистичний, фінансовий та загальний аналіз, графічний, порівняння, табличний, синтез.

Структура дослідження. Основна частина складається із двох розділів.

У першому розділі зазначено теоретичні аспекти вивчення теми: її сутність, види, функції, склад та інше. А також розглянути досвіди країн, які мали успішні приклади відновлення після війн.

У другому розділі проведено аналіз стану економіки та банківської системи до та під час війни, розглянуто заходи НБУ та уряду, які були здійснені під час вторгнення Росії та стосувались банківської системи. І було наведено основні напрями впливу БС на відбудову та розвиток економіки нашої держави та запропоновано стратегію подальших дій та напрямків удосконалення.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЦІ

1.1 Теоретичні засади визначення ролі банківської системи в економіці

Належне функціонування економіки будь-якої країни неможливе без потужної банківської системи, що забезпечує ефективну роботу фінансового ринку, впливає на всі економічні та соціальні процеси, котрі відбуваються в державі. Лише надійна та злагоджена банківська система може забезпечити економічне зростання країни як за рахунок збільшення швидкості зростання сукупних заощаджень, так і за рахунок підвищення темпів росту капіталовкладень, збільшення конкуренції за рахунок зміцнення і заохочення інвестиційної діяльності, що буде підтримувати та забезпечувати розвиток економіки, особливо в умовах повоєнної розбудови [7].

Для цього важливо розуміти і знати сутність, функції та особливості організаційної та правової складової роботи банківської системи [8]. Виділяємо два аспекти сутнісного розуміння БС: інституційний (структурний, формальний) та економічний (функціональний, змістовний). З *інституційного* погляду банківську систему визначають як сукупність банків, що її утворюють. Таке визначення сутності банківської системи відслідковується в національному законодавстві. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», БС України сформована Національним банком України та іншими банківським установами, у тому числі філії іноземних банків, котрі створені та діють на території нашої держави відповідно до її законів [9, стаття 4]. Отже прослідковуємо суто формальне розуміння, яке, дозволяє розглядати сукупність банків саме як систему, що є важливим з погляду забезпечення цілісності, керованості та узгодженості робіт банків. Вітчизняний досвід розвитку БС

показує важливість такого підходу, особливо в кризових умовах і під час так званої «помаранчевої» революції, і під час світової фінансової кризи, і під час революції гідності і окупації східних регіонів України та Криму, і під час повноцінного військового втручання Росії на території нашої країни. За всіх цих умов невизначеності та економічної турбулентності українська банківська система вистояла та стала ще міцніше. Важливу роль за такого підходу відіграє центральний банк, як координаційний центр, що несе відповідальність за стабільність системи в цілому. Однак важливо при цьому спиратися не просто на сукупність установ, а налагоджувати їх роботу – цільопокладання, економічна роль БС та банків в економіці. Крім того з'явилося розуміння необхідності розмежування ступеня важливості різних банків в економіці залежно від їх розмірів, ступеня фінансових взаємозв'язків та напрямів діяльності. З'явилася така категорія банків як системно важливі. Таким чином, з *інституційного погляду* важливо розуміти сутність банківської системи, виходячи з економічних, правових та організаційних умов, що формують потребу системної злагодженості банківської діяльності. За *економічним підходом* банківську систему вивчають як таку, що ґрунтується на попередньо виробленій концепції, у межах якої кожен окремих вид банківських установ займає своє місце в реалізації призначення банків, визначених законодавчо.

Банківська система зобов'язана виконувати ряд функцій: трансформаційну, емісійну та стабілізаційну [10]. *Трансформаційна функція* представлена посередницькою місією банків. Банки мають можливість змінювати (трансформувати) строки грошових капіталів, фінансові ризики, що з ними пов'язані, їх розміри, за допомогою мобілізації вільних грошових коштів у суб'єктів ринку банківських послуг, передаючи їх у той час іншим суб'єктам. *Емісійна функція* зумовлена тим, що банківська система продуктивно змінює обсяг грошової маси в обігу, збільшуючи або ж зменшуючи її згідно змінам грошового попиту. Тобто, БС безпосередньо управляє пропозицією грошей. Ця функція є найголовнішою функцією банківської системи. Адже для її виконання беруть участь усі складові системи – Центральний банку та банки другого рівня,

без виключень [10]. *Стабілізаційна функція* пов'язана з надзвичайно високими ризиками банківської діяльності. Реалізація цієї функції здійснюється за допомогою прийняття ряду законів, а також нормативно-правових актів, які регулюють діяльність усіх її складових і розробка оновленого механізму у сфері державного контролю та моніторинг за дотриманням усіх цих законів, а також за діяльністю банків у цілому [10].

За економічним підходом важливо забезпечити фінансову стабільність. Стабільна та ефективна банківська система, котрій довіряють громадяни та бізнес, – одна із найнеобхідніших умов для розвитку економіки України.

Що відбувається, якщо країна має фінансову стабільність?

- банківська система результативно перетворює вільні кошти як резидентів так і нерезидентів України, а також бізнесу на кредити та інвестиції;
- банківська система має високу ліквідність та високу частку капіталізації, і тому є стійкою до кризових явищ;
- платежі та інші розрахунки відбуваються швидко та в повному обсязі;
- учасники банківської системи у повній мірі оцінюють ризики та здійснюють керування ними;
- проблеми та певні ускладнення окремих фінансових установ не розповсюджуються на систему в цілому [11].

На фінансову стабільність мають вплив дії та рішення: Національного банку України; Міністерства фінансів України; Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Також мають вплив на становлення, розвиток та стійкість банківської системи діяльність Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших державних органів [10].

В Україні працюють 69 банків станом на початок 2023 року. Основна частка належить 4-ьом державним банкам. Поведінка на ринку державних банків не лише відображає головні тренди в діяльності банківської системи, але і під своїм впливом їх формує, саме тому є одним із найважливіших чинників впливу

на становище грошово-кредитній системі України загалом. До цих банків належать: Укресімбанк, Ощадбанк, Приватбанк та Укргазбанк [12].

Таким чином, банківська система виконує важливу роль в економіці України за допомогою виконання основних своїх функцій: НБУ – забезпечення та підтримка стабільності національної валюти, а банки другого рівня – емісії грошових знаків, трансформаційною та стабілізаційною у формі дотримання законів.

Варто зазначити що на сьогодні, незважаючи на значні економічні та інфраструктурні втрати, банківська система України зберегла свою інституційну цілісність і продовжує надійно виконувати наявні зобов'язання, проводити розрахунки, продовжує залучати депозити клієнтів, але відбулися зміни в кредитній політиці банків, а саме перехід до консервативної (нульової) політики, за винятком програм, які підтримуються державою, уповільнивши видачу нових кредитів через високі кредитні ризики. Також варто констатувати відтермінування реалізації планів щодо скорочення частки державного сектора.

1.2 Світовий досвід відбудови економіки у повоєнні часи

Всесвітня історія знає багато прикладів відбудови країн після бойових дій. Вслід за закінченням Другої світової війни на Землі відбулося понад 30 великих війн та більше 250 військових конфліктів, їх учасниками було не менш 60 країн, а то і більше [13]. Проте навіть із такої, на перший погляд, великої вибірки дійсно успішні приклади відбудови країн можна порахувати на пальцях однієї руки. Кожен випадок унікальний та його успіх залежить від великої кількості факторів – до прикладу, банальна наявність природних ресурсів або ж збіг обставин у окремому регіоні. Один та єдиний спільний знаменник такого успіху – рівень підтримки зовнішніх партнерів та вміння не впустити свій шанс.

Випадок України без заперечень також є унікальним. Рівень економічного розвитку країни, наявність сформованих державних установ та законослухняної влади, ефективно налаштовані виробничі процеси, стабільність фінансової та у тому числі банківської системи значною мірою відрізняють нюанси щодо відновлення України від того, що було в Афганістані, Іраці та Анголі. Наша країна потребує вивчення досвіду країн Європи, а також декількох східних та азійських країн щодо відновлення після 1945 року [13].

Щоб створити план для України, найкращим варіантом буде проаналізувати план Маршалла та сценарії відновлення як мінімум 5 країн: Західної Німеччини, Італії, Японії, Південної Кореї та Ізраїлю. Хоч ці приклади кардинально відрізняються один від одного за інструментами для досягнення мети, проте вони у той же момент схожі на остаточний стан країн і результат від плану. Без винятку кожна із зазначених країн зіткнулася з колосальними руйнуваннями, і кожна з них змогла не лише відновитися, а здійснити економічний прорив [13].

Після Другої світової війни європейські країни мали значні пошкодження, постраждала як інфраструктура, так і промисловість. Виробництво сільськогосподарської продукції було на рівні 83% 1938 року, промислове

виробництво становило 88% від довоєнного, а експорт – всього 59%. Економічні зв'язки було розірвано між більшістю країн Європи.

Програму для післявоєнного відновлення Європи (або як її офіційно називають – *план Маршалла*) розпочали проводити в 1948 році як відповідь на масштабні економічні та соціальні проблеми в Європі спровоковані війною, та ще і понад п'ять мільйонів знищених будинків та голод. Одним з інструментів відбудови стала грошова допомога з боку США, яка за 4 роки склала понад 17 млрд доларів США (на теперішні часи ця сума становить близько 210 млрд дол. США). Дешеві кредити становили 20% від усієї суми, а 80% – передані як звичайна безоплатна фінансова допомога [13].

Варто зазначити, що план Маршалла мав направлення, у першу чергу, на відновлення промисловості країн. Таким чином, з 1945 по 1947 рік Європа отримала понад 14 млрд дол. США саме на відбудову інфраструктури. Хоч план відновлення і був передбачений для 16 країн Європи, проте основними отримувачами допомоги були Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди – на ці 5 країн пішли майже 2/3 всіх коштів. Звісно ж, гроші не йшли безпосередньо до бюджетів цих країн, а виділялися виключно на цільове придбання промислової та/або сільськогосподарської продукції. До прикладу, відповідно до цього плану, за перший рік його дії 60% допомоги було направлено саме на продовольство. Цей механізм працював таким чином: уряд США направляв країнам-отримувачам товари та послуги в межах допомоги відповідно до плану. Уряди цих країн у свою чергу продавали товари підприємствам та приватним особам, котрі виплачували вартість товарів у місцевій валюті відносно конвертації її до долара США. У подальшому отримані кошти використовувалися на потреби цих країн. Загалом, більша частина цих грошей була направлена на закупівлю товарів із США: 3,4 млрд доларів США – імпорт сировини та напівфабрикатів, 3,2 млрд дол. США – продукти харчування, корми та добрива, 1,9 млрд дол. США – транспортні засоби та обладнання, 1,6 млрд дол. США – пальне [13]. Накопичені грошові кошти можна було направити на інвестиції в реконструкцію, як це зробили у Франції та Німеччині, або ж для

повернення урядом військових боргів, як це зробили у Великій Британії. Всі кошти накопичували та контролювали спеціальні фонди у спільному управлінні органів влади країн-отримувачів та уряд США. Саме ці фонди вели й облік потреб країни та брали під контроль їх витрати.

Звісно, війна має не лише економічні наслідки, а й політичні, саме тому план Маршалла мав також і політичні цілі. У першу чергу, однією з важливих умов була абсолютна відсутність комуністів в управлінні країни. Таким же чином, Італія змогла одержати допомогу лише коли комуністів програли на виборах у до уряду. Друга політична мета плану – це взаємопроникнення економік країн Європи та повернення або ж створення нової співпраці між ними. Цікаво, що саме завдяки кооперації між Рурським вугіллям та Лотаринзькою залізною рудою і був створений Європейський Союз (ЄС) [13].

Узагальнюючи про план Маршалла, можна сказати, що він дійсно спрацював. Адже, за підсумками його реалізації економіки країн-отримувачів допомоги мали ріст на 30% у порівнянні з довоєнним часом. Найбільший успіх мало відновлення Західної Німеччини (хоч на її відновлення було направлено лише 9% від усього фонду) та Італії. Я думаю, що варто розглядати ці 2 приклади більш детально задля більшого розуміння процесу відновлення.

Після Другої світової війни переможена *Німеччина* після війни була вщент зруйнована. Обсяг виробництва скоротився майже у 7 разів порівняно з рівнем довоєнного періоду. Зруйнованими були 25% будинків, 20% промислових об'єктів та 40% транспортної інфраструктури. Кожен другий мешканець Німеччини мусив бути безробітним. Фінансова та банківська система зазнала колапсу у наслідок високого рівня інфляції та великого державного боргу.

Початком розквіту країни, або як ще це називають, німецьке економічне диво, вважають 20 червня 1948 року, коли основоположник «дива» Людвіг Ерхард відмінив контроль держави за цінами на товари та було анульовано 90% регуляторних обмежень для бізнесу. Ідея німецького дива у переважній більшості була ліберальною: відмінено держмонополії та у той же час

відбувалось заохочування до конкуренції та інвестицій, запроваджувався запуск механізмів приватизації майна. Другим важливим етапом було проведення фінансової реформи. Рейхсмарку, яка була дієздатною на той момент, на заміну якої населення використовувало іноземну валюту, цигарки або ж каву через гіперінфляцію, було замінено на німецьку марку, яка ходила за курсом 100/6,5. У наслідок війни обсяг усієї грошової маси скоротився більш ніж 93% в країні в цілому [13].

Помітною особливістю відновлення стало те, що підприємства отримували кошти лише на виплату першої заробітної плати – у подальшому їм доводилося працювати та виплачувати зарплату за рахунок власних доходів. Економічне зростання базувалося на відновленні та переорієнтації військових підприємств на легку, харчову, текстильну промисловість, виробництво побутової техніки та автомобілів. Чималу роль відіграла у тому числі і допомога США. По-перше, Сполучені Штати Америки дозволили Західній Німеччині відновити виробництво, котре на той час було заборонено, у тому числі виробництво алюмінію та верстатів.

По-друге, до Німеччини з США було поставлено товарів на суму 3,8 млрд доларів США (з них 1,5 млрд – у рамках плану Маршалла), кошти були спрямовані в спеціалізовані фонди та банки для розвитку економіки країни. Важливу роль відіграли прямі іноземні інвестиції, до того ж переважно американські. За період з 1950 по 1957 роки. обсяг інвестицій у Німеччині зріс на 81%.

Особлива увага приділялася фінансовій політиці в післявоєнній Західній Німеччині. Державні та місцеві органи влади скоротили свої бюджети. Обмеження на валюту знімалися поступово – лібералізму в цій сфері не було. Було випущено державні облігації, кошти від яких спрямовувалися на підтримку підприємств та промисловості [16]. Більшість видатків державного бюджету було спрямовано на розвиток бізнесу. У межах податкової реформи високу диференційовану ставку корпоративного податку (близько 65%) було замінено єдиною ставкою 50%. Крім того, застосовувався метод прискореної амортизації

виробничих приміщень (у перші 2 роки можна було списати 50% їх вартості). Для заохочення експорту держава надавала податкові пільги та фінансувала великомасштабні замовлення. Особи, чий дохід становив менше 2400 марок на рік, сплачували 18% податку, проте ставку податку на доходи, що були більше 250000 марок на рік було збільшено аж до 95%. Також, були знижені податки на доходи від цінних паперів.

Німецьке «велике будівництво» зіграло не останню роль у відродженні економіки Західної Німеччини. Руїни та 12 мільйонів біженців зі східних країн вимагали все більшої кількості будинків, саме тому була розроблена окрема програма стимулювання щодо будівництва житлової та комерційної нерухомості, що включала як податкові пільги, так і можливості співфінансування з державою.

І як результат плану Маршалла для Німеччини: до 1962 року рівень промислового виробництва в країні в 3 рази перевищив довоєнний рівень. ФРН займала друге місце за золотовалютними резервами і третє після США та Англії за обсягом промислового виробництва. Темпи економічного зростання між 1950 і 1966 роками становили близько 9,2% щороку [13].

Відтепер варто перейти до досвіду *Італії*. Після війни вона була однією з найбільш постраждалих та зруйнованих європейських країн. ВВП не перевищував рівня бідних країн, а військова промисловість взагалі перебувала в занепаді. Історія післявоєнної відбудови Італії є унікальною у своєму державному монополістичному капіталізмі (ДМК), що особливо проявлявся в Італії через існування величезних державних об'єднань. Італія отримала 1,5 мільярда доларів допомоги за планом Маршалла. В основному це була допомога у вигляді товарів та обладнання. Характерним було те, що більша частина цієї допомоги розподілялася між компаніями-монополістами. Наприклад, із 154 млн доларів, виділених на закупівлю імпортової техніки, лише 6 компаній отримали майже половину: «Фіат», «Едісон», «Монтекатіні», «Фальк», «Смі», «Саде».

У 1951 році уряд Італії розробив і почав запроваджувати так звану систему пріоритетів. Ця система встановила державний розподіл сировини таким

чином, щоб великі монополісти першими отримували сировину, якої, як вони вважали, у будь-який момент може не вистачати [13]. Такий же принцип працював і в кредитуванні: монополії отримали кредит у розмірі 85 мільярдів італійських лір, а МСП — у 8 разів менше. Навіть відомий «Фіат» отримав 35% кредитів у ході плану Маршалла. Вітчизняний фінансовий ринок у той же час був недоступний для малих і середніх компаній. Із 600 мільярдів лір, зібраних між 1948 і 1952 роками шляхом випуску акцій і облігацій, більшість знову була придбана великими концернами.

Як результат італійські монополісти почали стрімко розвиватися та охоплювати зовнішні ринки, що спричинило до зростання промислового виробництва. Окрім підтримки монополій, важливим кроком стала аграрна реформа 1950-1955 років, її суть полягала в тому, щоб держава купувала земельні ділянки, площею понад 100 га, а потім продавала її громадянам за певну виплату.

Всього за той час продано 1,5 мільйонів га землі, що сприяло підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва та створенню попиту на виробництво сільськогосподарської техніки. Значну роль у відбудові італійської економіки зіграла також Корейська війна (1950 – 1953 років), у той час США закуповували в Італії матеріали та сировину для виробництва військової техніки.

І як результат відбудови, Італія повністю оговталася від війни на початку 1950-х років, а промислове виробництво зросло в 3 рази між 1953 і 1962 роками. Щоправда, значна монополізація економіки спровокувала те, що рівень заробітної плати майже не зріс. Проблеми, спричинені надмірною монополізацією економіки, проявилися вже в кінці 1960-х років разом із корупцією та порушеннями пропорцій щодо розвитку певних регіонів Італії [13].

Вважаю, що варто розглянути також відносно нові приклади країн, що мали досвіди відновлення. Адже після Другої світової війни конфлікти не завершувались. Як відомо, конфлікти 1990-х років завдали значної шкоди (людської та матеріальної) 6 країнам Західних Балкан – Боснії та Герцеговині, Косово, Чорногорії, Македонії, Хорватії та Сербії. Під час цих воєн у регіоні застосовувалася сучасна зброя. Рівень руйнувань був колосальним, подекуди

цілком порівнянний з тим, що принесла нашій країні Росія після 24 лютого 2022 року [16]. Після підписання мирної угоди за міжнародної допомоги, яка завершила більш ніж трирічний конфлікт (1992 – 1995 роки), учасниками якого були Сербія і Чорногорія, Боснія і Герцеговина, а також Хорватія, стало зрозуміло: *Боснія і Герцеговина* зазнала найбільших втрат та збитків. Прямі збитки країни оцінювалися в 50–70 млрд доларів США, що в 15–20 разів перевищувало її ВВП у ті часи. Окрім того, було убито майже 2,5% населення, понад 100 000 осіб. Для відбудови балканських країн міжнародні партнери – передовсім Європейський Союз – розробили декілька спеціалізованих програм. У межах однієї з них – *PHARE* – для Боснії та Герцеговини була запущена окрема підпрограма, яка забезпечила постачання матеріалів та обладнання для 10 ключових галузей її національної економіки. Окремі програми реалізовувалися у сфері сільського господарства та підтримці життєзабезпечення сіл, а також у сфері відновлення інфраструктури та повернення біженців додому.

У 1996 – 1999 роках Боснія та Герцеговина отримала, понад іншу допомогу, 5 мільярдів доларів США (а це майже в 1,5 рази більше, ніж річний ВВП країни на той час) у вигляді грантів від Світового банку та ЄБРР. У загальному, у перші роки післявоєнної відбудови обсяг міжнародної допомоги саме на розвиток був більшим за 20% національного ВВП. Розмір міжнародної підтримки в різні роки коливався від 140 до 279 доларів США на одного жителя країни. Ці інвестиції допомогли швидко відновити базову інфраструктуру [14].

Одночасно в країні проводилися внутрішні реформи. Сюди відносять і реструктуризацію фінансового сектору, і місцевий розвиток, і розвиток інституцій, навіть і державного управління. Важливим для майбутнього країни стали й у деякій мірі успішні програми повернення біженців та тимчасово переміщених осіб, котрі допомогли хоча б частково повернути людський потенціал. Я вважаю, що проблема повернення додому біженців і трудових мігрантів буде однією з найактуальніших і, мабуть, найскладніших для повоєнної України.

Аналітики вважають, що Україні може бути корисний досвід управління та реструктуризації зовнішнього боргу Боснії та Герцеговини. Зважена та послідовна політика в цій сфері і, звичайно ж, списання частини кредитів кредиторам, дозволили зменшити рівень державного боргу з 66% ВВП у 1999 р. до 35% у 2004 р. Загалом, програма післявоєнної реконструкції Боснії та Герцеговини була визнана успішною. Реальний ВВП країни в 1997 р. зріс на 22,9 %, у 1998 р. — на 13,8 %, у 1999 р. — на 10,8 %, у 2000 р. — на 4,4 %.

Але не тільки позитивний, а й негативний досвід Боснії і Герцеговини може бути важливим і корисним для України. Адже на початку реалізації проектів реконструкції балканська країна не мала цілісної стратегії для стабільного економічного розвитку. Були також і ознаки відсутності єдиного центру комунікацій для програм відновлення, дублювання зусиль та слабка координація між різними групами донорів. А ще спостерігався низький адміністративний потенціал влади безпосередньо Боснії та Герцеговини. І як результат, на відміну від післявоєнної Західної Європи чи Південної Кореї, де думали на десятиліття вперед, деякі проекти в Боснії та Герцеговині стояли на місці, вони були реалізовані під впливом тимчасових інтересів, а не від стратегічних пріоритетів та бачень, що зрештою у майбутньому обмежило можливий мультиплікатор впливу на розвиток національної економіки [14].

Серед помилок, зокрема, називають недооцінку ролі промисловості в економічному відродженні країни, невикористання інструментів для оновлення та віднови структури промислових підприємств, негативний бізнес-клімат та слабка динаміка внутрішніх інвестицій. Через що в країні тривалий час зберігався значний рівень безробіття, а сектор малого та середнього бізнесу розвивався зовсім слабо.

Проблеми, що виникли у банківській системі в повоєнні часи:

- Персонал: багато професійних людей виїхали до і під час облоги та вже влаштували своє життя за межами країни.
- Залежність від міжнародних донорів: міжнародна реакція після облоги була значною та високо оціненою, але це, як правило, пригнічувало

місцеве підприємництво. Місцеве населення стало надмірно залежним від міжнародної допомоги.

- Міжнародне банківське співтовариство: швидке повернення до ринкових ставок і маржі мало б хороший ефект для економіки.
- Відсутність життєдіяльності: це призвело до того, що молоді люди покидають країну, адже їм не цікаво спостерігати за руїнами та довготривалими відбудовами [14].

Таким чином, Україна має дивитись на чужі помилки та вчитися на них. Варто аналізувати досвід країн та запроваджувати рішення, які допоможуть відбудуватись як найшвидше та стимулювати економічне зростання. Наша країна має залучати нових інвесторів, міжнародну допомогу та розвиватись, проводити реформування для якнайшвидшого процвітання.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ БАНКІВСЬКОЇ ПІДТРИМКИ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1 Банківська система України в довоєнний період

Банківська система є одним із найбільш розвинених елементів господарського механізму України.

Банківська система України, як у довоєнний, так і воєнний період, побудована на дворівневій структурі:

- Перший рівень – Національний банк України;
- Другий рівень – система комерційних банків [15].

Почнемо з другого рівня. Спершу подивимось на кількість діючих комерційних банків в Україні з 2008 по 2022 роки, станом на 01.01 кожного року (таблиця 2.1). Згідно таблиці можемо бачити, що кількість банків до 2017 року була більше 100. Через військову агресію Росії на сході України з 2014 року кількість банків поступово зменшувалась, лише у 2016 році у порівнянні з 2015 стало на 46 банків менше.

Таблиця 2.1 – Кількість комерційних банків в Україні з 2008 по 2022 рр.

	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У т.с. зі 100% іноземним капіталом	Абсолютна різниця для діючих банків
На 01.01.2008	175	47	17	-
На 01.01.2009	184	53	17	+ 9
На 01.01.2010	182	51	18	- 2
На 01.01.2011	176	55	20	- 6
На 01.01.2012	176	53	22	0

Джерело: складено автором на основі 15

Продовження таблиці 2.1.

На 01.01.2013	176	53	22	0
На 01.01.2014	180	49	19	+ 4
На 01.01.2015	163	51	19	- 17
На 01.01.2016	117	41	17	- 46
На 01.01.2017	96	38	17	- 21
На 01.01.2018	82	38	18	- 14
На 01.01.2019	77	37	23	- 5
На 01.01.2020	75	35	23	- 2
На 01.01.2021	74	33	23	- 1
На 01.01.2022	71	33	23	- 3

Джерело: складено автором на основі 15

Станом на 01.01.2022 року діючих банків було 71, з іноземним капіталом 33, а зі 100-відсотковим іноземним капіталом – 23 (рис. 1.1). Зміни в кількості банків із іноземним капіталом було не значне, але у 2016 порівняно з 2015 їх кількість зменшилась – з 51 стало 41.

Протягом 2022 року загальна кількість банків дещо зменшилася – з 71 до 67, у тому числі банків зі 100% іноземним капіталом з 23 до 22. Це означає, що український банківський ринок залишається привабливим для іноземних інвесторів, можливо і через низьку ціну банків у разі їх продажу. Значну роль в цьому відіграв період COVID19, який своєрідним чином підготував банки до стресових умов. Банки почали в цей період активно розвивати цифрові канали надання послуг. Майже всі українські банки вже тоді почали активно закривали або трансформували неперспективні відділення, або за технічної можливості об'єднували їх, зменшували офісні площі, централізували функції бек та фронт офісів та персонал, в тому числі шляхом реінжинірингу бізнес-процесів. При цьому зазначимо, що світова банківська статистика доводить, що ВВП близько 200 мільярдів євро можуть обслуговувати від 23 до 54 банків. Отже, варто очікувати ще деякого скорочення кількості банків в Україні.

Однак всі ці процеси мали різні наслідки, не тільки позитивні. Зокрема це погіршує доступ споживачів низки регіонів до фінансових послуг та нерівноправні конкурентні умови, через домінування державних банків. Державні банки і надалі експлуатують образ гарантованої підтримки у разі стресу. Це вплинуло на зростання їх частки в активах і коштах клієнтів у 2022 році по БС.

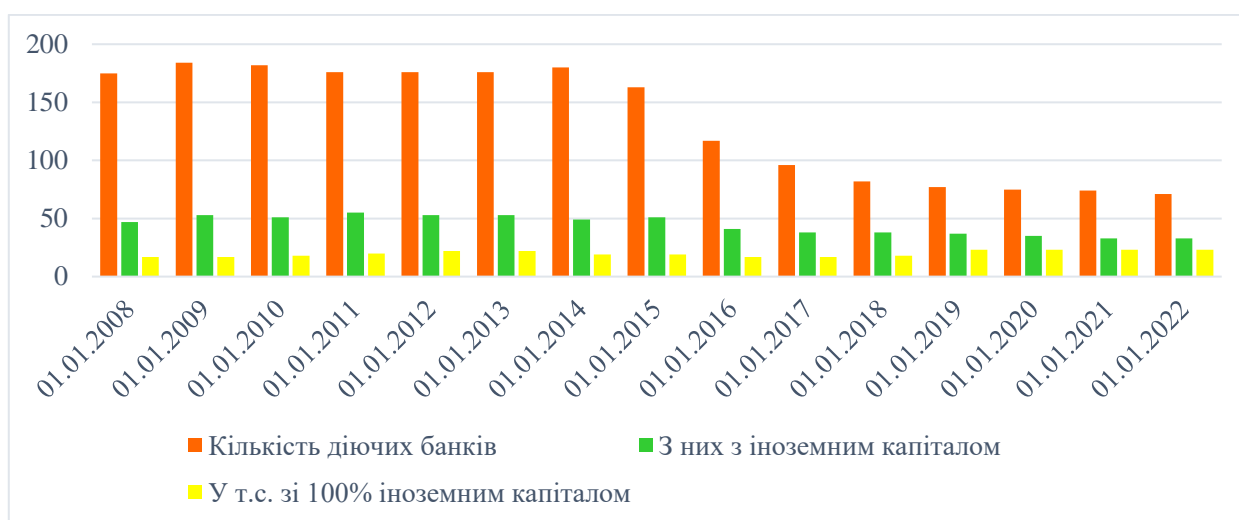

Рис.2.1 – Динаміка складових кількості банків України за 2008 - 2022 роки станом на 01.01 кожного року

Джерело: складено автором на основі 15

Дивлячись на динаміку складових кількості банків, можна сказати, що протягом періоду з 2008 по 2022 роки кількість діючих банків, що з іноземним капіталом знизилася як і всіх інших комерційних банків. Але є динаміка, що іноземні банки витісняють інші, адже їх кількість з 100% іноземним капіталом зростає. У 2008 році, як і в 2016, було 17 банків з 100% іноземним капіталом, а у 2022 – 23, тобто кількість зростає на 6 банків.

На рисунку 2.2 зафіксовано інформацію щодо сумарних активів комерційних банків України (включаючи ті, що перебувають у державній власності).

За результатами діяльності суб'єктів банківської системи обсяг активів (усього) поступово зростав з 01.01.2008 року. Після кризового періоду у 2010 році було зменшення, а далі до 2015 року поступове нарощення активів. Після початку військової агресії Росії на сході України було падіння обсягу активів, але вже з наступного року банки почали поступово їх нарощувати. Навіть у період кризи через пандемію Covid-19 банки не збавили темп, а тримали курс на ще більше зростання. І вже 01.01.2022 обсяг активів був 2 053 928 млн. грн.. Лише з 2020 по 2021 роки активи зросли на 328 354 млн.грн. або 82%.

Для кращої візуалізації обсягу активів я розробила графік, що на рисунку 2.2. На ньому добре видно, що активи почали стрімко рости після 2019 року. Починаючи з 2015 року банки збільшували резерви за активними операціями, що добре видно на графіку, проте з 2020 року почалось їх зменшення, що пов'язано з пандемією Covid-19. Кількість наданих кредитів не мала стрімких злетів та падінь, але у 2020 - 2021 роках була тенденція на зниження через пандемію, але 01.01.2022 року було зафіксовано зростання.

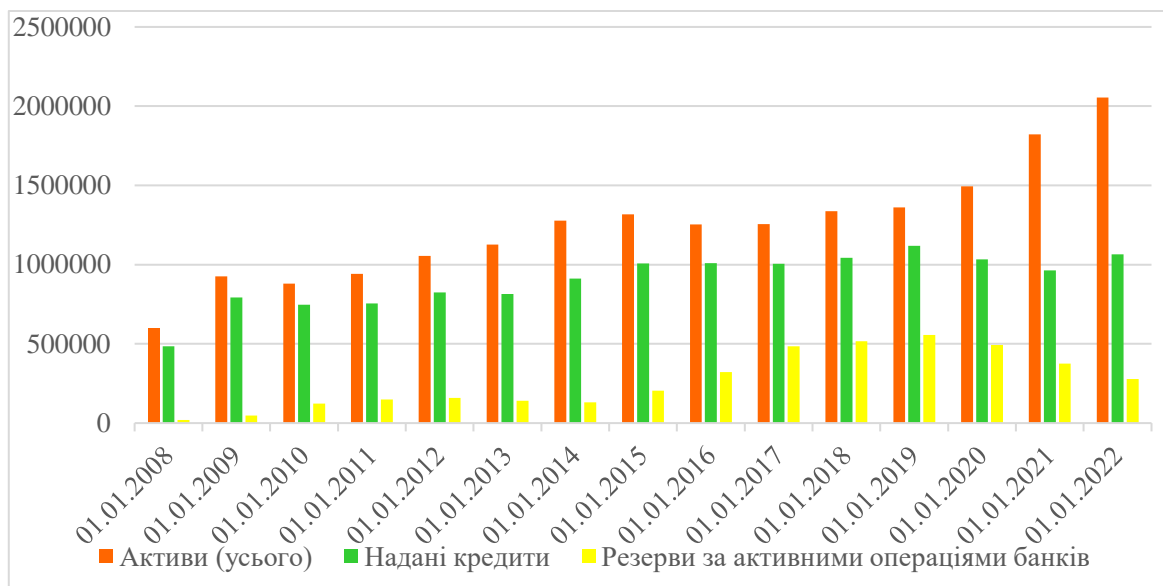

Рис.2.2 – Динаміка активів комерційних банків України за 2008 – 2022 роки станом на 01.01 кожного року

Джерело: складено автором на основі 16

На рисунку 2.3 зображено графік, де показано як змінювались обсяги кредитів виданих суб'єктам господарювання та фізичним особам банками України за 2008-2022 роки. Як бачимо, у 2009 році був різкий підйом за двома видами кредитів, але після нього кредити для фізичних осіб пішли на помірний спад, а кредити суб'єктам господарювання – стрімко вгору, проте пандемія змінила тенденцію в 2020 – 2021 роках був спад. І 01.01.2022 обидва види кредитів мали знову тенденцію на збільшення.

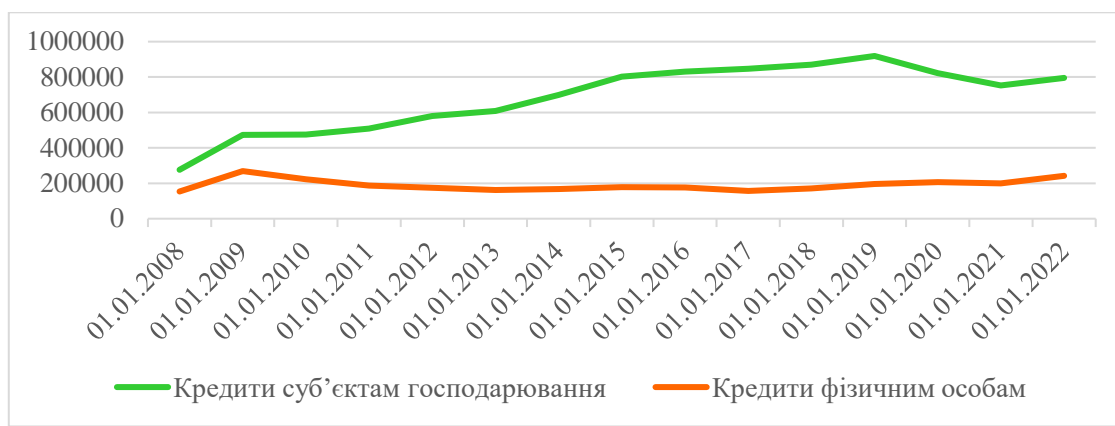

Рис.2.3 – Динаміка кількості наданих кредитів комерційними банками України за видами за 2008 – 2022 роки станом на 01.01 кожного року

Джерело: складено автором на основі 16

Проаналізуємо пасиви банківської системи України за 2008 – 2022 роки, що показані на рисунку 2.4 .

Пасиви загалом банківської системи з 2008 року по 2011 то зростали, то падали, до 2015 року була тенденція на збільшення. 2016 – 2017 роки банки мали майже однакову суму пасивів, не прослідковувалась тенденція на зростання, проте і не було різкого великого спаду, це добре, адже ситуація залишалась більш-менш стабільно попри військову агресію Росії на сході України. Вже з 2018 пасиви почали збільшуватись, і 01.01.2022 року становили 2 053 928 млн.грн., що на 61% більше за той показник, що був у 2017 році.

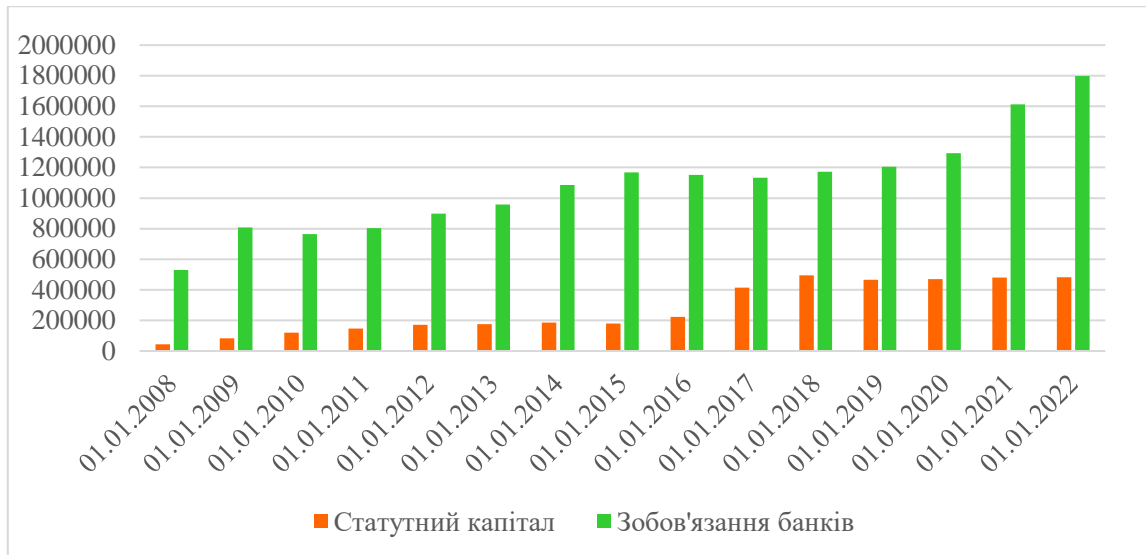

Рис.2.4 – Динаміка сум статутного капіталу та зобов'язань комерційних банків України за 2008 – 2022 роки станом на 01.01 кожного року

Джерело: складено автором на основі 17

На рисунку 2.4 зображено динаміку сум статутного капіталу та зобов'язань українських комерційних банків за 2008 – 2022 роки. Як бачимо, статутний капітал до 2019 року постійно зростає, були невеликі коливання, найбільший зріст був помітний у 2017 році, на 54%. Далі, після незначного спаду в 2019 році, почався незначний ріст.

Зобов'язання банків має більш динамічний графік: після кризи в 2008 році було збільшення на 52%, далі незначне просідання в 2010 році, і зростання до 2015 року. Через військову агресію Росії з 2016 року почався спад до 2019 і далі стрімкий ріст. Як наслідок пандемії Covid-19 зобов'язання з 2020 року різко зросли на 72%.

Динаміка кількості коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у комерційних банків України за 2008 – 2022 роки показано на рисунку 2.5. Як бачимо, кошти суб'єктів господарювання поступово зростають, у 2010 був спад, проте далі все має тенденцію на зростання, навіть у 2014-2016 роках. Графік для коштів фізичних осіб є більш динамічний: які і з коштами суб'єктів

господарювання у 2010 був спад, далі тенденція на зростання до 2015 року, 2015-2016 роки характеризуються спадом (через військову агресію Росії до України на сході), і далі знову ріст. У 2021 році кількість коштів фізичних осіб зріс на 81%.

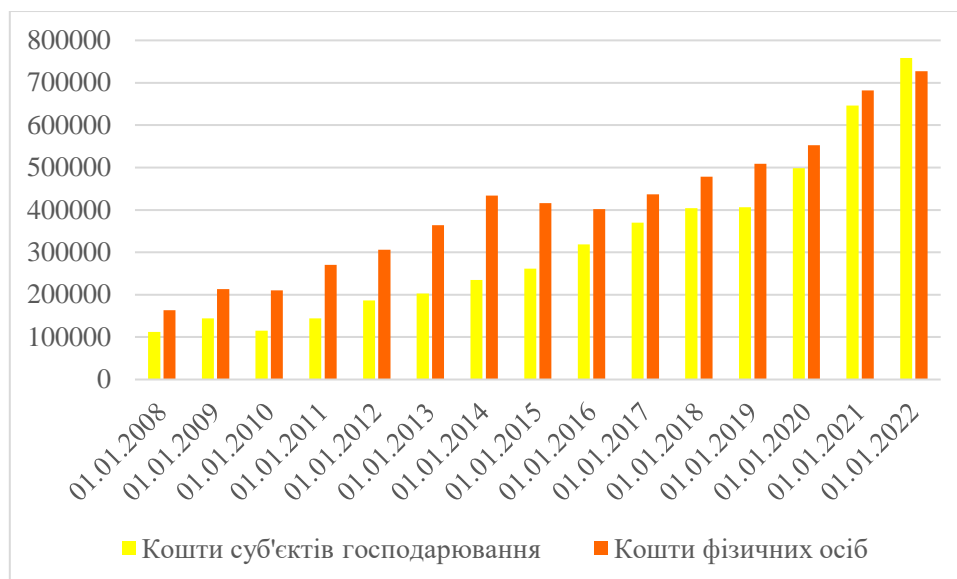

Рис.2.5 – Динаміка кількості коштів у комерційних банків України за видами за 2008 – 2022 роки станом на 01.01 кожного року

Джерело: складено автором на основі 17

Тепер розглянемо банківську систему з точки зору Національного банку України. Хочу приділити увагу саме відсотковій ставці. Адже пріоритетом монетарної політики є забезпечення та досягнення цінової стабільності. Цінова стабільність визначає лише незначне збільшення цін, а не їх сталість. При низькій та стабільній інфляції доходи та заощадження українців убезпечені від знецінення, підприємці мають можливість здійснювати довгострокові інвестиції у нашу економіку, що допомагає створити робочі місця. Національний банк України забезпечує цінову стабільність, використовуючи для цього інфляційне таргетування і плаваючий обмінний курс національної валюти – гривні. Таким чином, головним інструментом монетарної політики є облікова ставка [18].

Тому розглянемо динаміку облікових ставок протягом 2008 – початку 2022 років на рисунку 2.6.

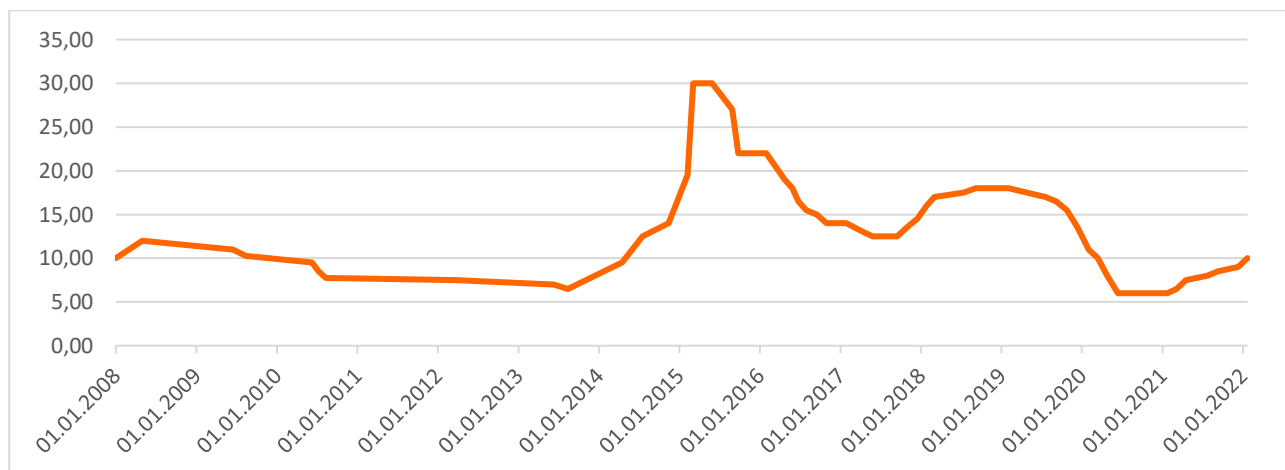

Рис.2.6 – Динаміка відсоткової ставки НБУ з 2008 по початок 2022 року

Джерело: складено автором на основі 19

Як бачимо з рисунку 2.6, рух відсоткових ставок НБУ є динамічним. Після кризи 2008 року ставка йшла на зростання, з 2010 почала падати, і вже до середини 2014 року почала знову зростати, 04.03.2015 року вона становила 30% так було 2 місяці (це пов'язано із військовою агресією Росії на сході України) і далі поступово йшла на спад. У 2016 році НБУ перейшов до таргетування інфляції, що добре позначилось на ставці – вона почала знижуватись і 15.09.2017 вона становила 12,5%, далі спостерігався ріст із ще більшим зниженням ставки по тому, яка становила 12.06.2020 року становила 6%, як бачимо, попри пандемію Covid-19 НБУ тримав ставку півроку на одному рівні. Далі почалось зростання і 21.01.2022 ставка мала значення 10% [19].

Таким чином, можна сказати, що загалом до повномасштабного розв'язання Росією війни на території України, банківська система мала хороші тенденції в розвитку, хороші показники діяльності, вдосконалювалась та зміцнювалась у всіх аспектах діяльності.

2.2 Вплив воєнного стану на діяльність банківського сектору України

Протягом багатьох років українська банківська система страждала від слабкого управління ризиками, широко розповсюдженого кредитування пов'язаних осіб та поблажливості регулятора. Після анексії Криму Росією та початку війни на Донбасі у 2014 році Україна пережила важку економічну кризу. Національний банк України (НБУ) відреагував на неї впровадженням масштабної програми внутрішньої професіоналізації та реформуванням банківського сектору.

В умовах повномасштабної агресії банківська система України пережила сильний стрес, який набув затяжного характеру та згодом трансформувався у складову системного ризику. Воєнний стан триває і наразі, що ускладнює оцінку втрат та результатів через непередбачуваність подальшого розвитку подій, а саме тривалості, масштабів та результатів війни. Але все рівно маємо всі підстави констатувати, що наразі вітчизняна банківська система вистояла і набула нового досвіду. До початку військової агресії кількість банків значно скоротилась (рис. 2.1).

В умовах війни банки зіштовхнулися з рядом суттєвих проблем: скорочення активів, зокрема кредитних портфелів, через зростання кредитних ризиків; погіршення параметрів капіталізації, рентабельності; необхідність реінжинірингу бізнес-процесів. Активи 54 українських банків хоча і зростають, але не перевищують 1 млрд євро, а найбільший банк (Приватбанк) має активи на 18 млрд євро, тоді як, наприклад, у Польщі найбільший банк має активи понад 32 млрд євро, в Угорщині – 22 млрд євро, Республіки Чехія - 28 млрд євро. Як зазначають вітчизняні дослідники активи державних банків обтяжені значними інвестиціями в державний сектор (кредити, облігації, сертифікати НБУ). У сегменті корпоративного бізнесу основна конкуренція залишається між 4 державними банками, 5 банками з іноземним капіталом (Райффайзен, Креді

Агріколь, Укрсиббанк, ОТП, Кредобанк) та 2 банками з приватним капіталом (ПУМБ, ТАСкомбанк). Решта банків не можуть брати на себе великі кредитні ризики через обмеження з боку акціонерів (іноземних банків) або недостатній капітал, тому конкурують між собою за крихітні ринкові ніші: малий і середній бізнес, домогосподарства [20].

Переважна більшість банків скоротили кредитний портфель у сегменті роздрібного кредитування. Серед держбанків Приватбанк трохи збільшив роздрібний портфель, а збільшення цих кредитів в Укрексімбанку явно суперечить його стратегії. Серед банків з іноземним капіталом згорання кредитування населення було дуже значним, хоча їх частка в кредитному портфелі системи була невеликою. Альфа-Банк традиційно спеціалізувався на роздрібному кредитуванні, і в 2022 році на його діяльність сильно вплинув репутаційний ризик. У сегменті корпоративних клієнтів істотно збільшили кредитний портфель лише державні банки. Серед банків з іноземним капіталом такі найбільш активні банки Raiffeisen (Австрія), Credit Agricole (Франція), OTP-Bank (Угорщина), Kredobank (РКО, Польща) та Procredit Bank (Німеччина) збільшили свої портфелі незначним чином, а Укрсиббанк (BNP-Paribas Group), Правекс (Intesa San Paulo Group) навіть скоротили портфелі. Проте наразі і вони починають нарощувати кредитні портфелі.

Під час війни відбулося збільшення кількості та обсягів проблемних кредитів через: зниження платоспроможності позичальників, втрату іпотечного та заставного майна, на придбання якого були отримані кредити. Найбільша частка непрацюючих кредитів NPL зосереджена в державних банках, зокрема в Приватбанку – 188,1млрд грн, що становить 43,8% усіх прострочених кредитів.

Якщо державні банки збільшували резерви під кредитні ризики в середньому на 25%, то банки з іноземним капіталом накопичували резерви значно вищими темпами, а саме збільшили їх у 12 разів через погіршення якості кредитів. Банки з місцевим приватним капіталом збільшили резерви в середньому на 144%.

У цілому по банківському сектору протягом 2022 року не спостерігалось критичного скорочення коштів клієнтів, хоча показники коштів суб'єктів господарювання лише на початок серпня 2022р. повернулися на рівень початку року. У 2022 р. обсяг клієнтських коштів зростає, але зростає і їх вартість, що негативно впливає на перспективи відновлення кредитної діяльності банків.

У другій половині 2022 року стало очевидним масштабне руйнування української економіки та інфраструктури. Внаслідок економічних втрат погіршилася строкова структура фіндування. В цілому це не створює безпосередніх ризиків для банківської системи, але послаблює стійкість окремих банків до можливих різких змін у поведінці вкладників. Наразі на депозитному ринку спостерігається слабка конкуренція та існує загроза доларизації. Збереження довіри та цифровізація, особливо в сегменті роздрібних послуг, відіграє ключову роль у прирощенні клієнтської бази. Окрім збереження довіри вкладників до банків, цьому сприяли регулярні та значні надходження державних соціальних виплат на банківські рахунки домогосподарств. При цьому надходження нових коштів відбувається нерівномірно: основні обсяги розміщені на поточних рахунках у державних банках.

В цілому в умовах повномасштабної війни українська банківська система залишається високоліквідною. За деякими показниками її ліквідність сягає рекордних значень. Маємо значний структурний профіцит ліквідності через підвищення нормативів обов'язкових резервів банків та інвестування банків у депозитні сертифікати. Як наслідок зниження кредитування економіки, яке навпаки потрібно стимулювати, особливо в повоєнний період.

У 2022 році капіталізація банків знизилася, хоча буфер достатності капіталу залишається значним. Варто констатувати зміну структури капіталу: різко зменшилася частка поточних прибутків, багато банків зазнали збитків через визнання збитків за кредитними ризиками, уповільнилися темпи збільшення статутного капіталу (рис. 2.4), багато банків призупинили виплату дивідендів.

І хоча статутний капітал найбільших банків не змінився, але загальний розмір капіталу в системі зменшився внаслідок виходу російських банків з ринку (таб. 2.2)

Таблиця 2.2 – Зміна капіталізації найбільших українських банків у 2022 році, млн грн

Банк	Статутний капітал		Власний капітал		Регулятивний капітал	
	01.11.2022	Темп приросту, %	01.11.2022	Темп приросту, %	01.11.2022	Темп приросту, %
Приватбанк	206 059,70	0,00%	57 419,60	-13,80%	56 131,50	37,40%
Ощадбанк	49 472,80	0,00%	22 668,20	3,70%	19 506,80	8,30%
Укрексімбанк	45 570,00	0,00%	2 786,20	-77,60%	6 997,70	-49,30%
Альфа-банк	28 726,20	0,00%	8 748,40	-32,20%	7 812,60	-31,70%
Укргазбанк	13 318,60	0,00%	6 356,20	-45,40%	8 076,50	-29,60%
ОТП банк	6 186,00	0,00%	11 246,30	1,70%	10 878,30	4,50%
Райффайзен банк	6 154,50	0,00%	18 004,60	15,60%	13 903,10	11,90%
Укрсиббанк	5 069,30	0,00%	12 162,20	27,40%	12 099,50	35,80%
ПУМБ	4 780,60	0,00%	12 135,10	-3,40%	11 758,60	6,80%
Універсальний банк	4 202,70	0,00%	7 830,10	16,40%	8 648,90	21,20%
Банк Кредит Дніпро	3 586,60	0,00%	1 754,00	-2,20%	1 564,60	3,80%
Піреус банк ІСВ	2 531,30	0,00%	581,8	-16,80%	544,6	-5,60%
Кредобанк	2 249,00	0,00%	4 033,20	2,20%	3 761,00	16,00%
Банк Південний	2 048,00	0,00%	4 218,00	12,20%	4 232,20	15,90%
Таскомбанк	1 960,10	0,00%	3 167,30	1,40%	2 674,20	-5,00%
Прокредит Банк	1 572,00	0,00%	2 554,50	-36,30%	3 332,50	-14,20%
Креді Агріколь	1 222,90	0,00%	6 053,00	-9,60%	6 711,40	1,80%
Банк	1 054,70	0,00%	2 360,60	7,40%	2 083,00	0,30%
У цілому по банківському секторі	406 185,20	-15,60%	216 569,70	-15,20%	208 277,70	0,30%

Джерело: складено автором на основі 20

За даними таблиці 2.2 бачимо, що в цілому розмір капіталу не надто відрізняється від регулятивного, за винятком тих банків, які залучають субординовані кредити. В державних банках (Приватбанк, Укрексімбанк) регулятивний капітал менший за статутний, через поточні та накопичені збитки. В цілому регулятивний капітал 8 із 20 найбільших банків суттєво скорочено через визнання збитків за кредитами. Це значно послабило потенціал зростання кредитного портфеля, і ускладнює участь банків у повоєній відбудові. Загалом регулятивний капітал у системі не сильно змінився. У травні-червні 2022 року

закінчилися канікули по погашенню кредитів для позичальників, надані в умовах воєнного стану, і кредитні ризики та кредитні ризики відразу ж матеріалізувалися, оскільки багато позичальників не могли так швидко відновити свою платоспроможність. Відповідно зросли витрати банків на створення резервів, що призвело до збитків і зменшення капіталу.

Спостерігаємо значну волатильність рентабельності активів від позитивного значення на початку лютого 2022 р. 4,2 % до від'ємного -1,15 на станом наприкінці весни 2023 р., з подальшим зростанням до позитивного значення 0,29% на 01.08.2022 р., але на 01.09.2022 р. знову знизився до 42 0,25%. Рентабельність капіталу українських банків також суттєво погіршилася: цей показник знизився з 33,31% на 01.02.2022 до негативного – 4,09% на 01.07.2022 р. В цілому банківська система України забезпечує прибуткову діяльність, але окремі банки показують збиткову діяльність. Всього поточні збитки визнав 21 банк (за 10 місяців 2022 року), з яких два держбанки Укресімбанк та Укргазбанк показали рекордні збитки, а також нарахування резервів під збитки. Крім того, 28 банків забезпечили прибутковість переважно за рахунок доходу від інвестицій у державні боргові цінні папери (понад 50%). У окремих приватних банках ця частка перевищила 90%.

Однак в цілому у 2022 році банківський сектор працював відносно надійно: платіжні та розрахункові операції здійснювалися практично без перебоїв, клієнти лише на короткий час втрачали доступ до своїх коштів. Водночас прямі військові дії обмежують темпи зростання попиту на банківські послуги та спричиняють додаткові збитки для банків. Зазначимо, що найбільш серйозними з точки зору впливу на діяльність банків виявилися в першу чергу операційні та кредитні ризики, а також ліквідності (рис. 2.7). Національний банк проведе у 2023 році оцінку якості активів, щоб переконатися в коректності підходів банків до оцінки кредитного ризику.

Операційний ризик	Кредитний ризик	Ризик ліквідності
<ul style="list-style-type: none"> • Пошкодження основних засобів будівлі (особливо на окупованих територіях) • Знеструмлення електропостачання • Додаткові витрати на перерозподіл та релокацію філій • Загибель персоналу • Міграція персоналу за кордон • Демотивація персоналу 	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення неплатежів • Матеріалізація ризику контрагента • Знецінення заставних активів (товари, цінні папери, тощо) • Знецінення застави (нерухомість) • Зниження рейтингу суверенних облігацій • Порухення угод • Низький рівень капіталізації потенційних позичальників 	<ul style="list-style-type: none"> • Невідповідність фінансування в LCY та FCY • Закриття міжбанківського ринку • Втрата доступу до нових джерел фінансування • Виснаження заощаджень домогосподарств • Непрацюючий ринок капіталів (фондовий)

Рис. 2.7 – Прояв основних ризиків банківської системи України в умовах війни

Для зниження цих ризиків банківський бізнес вже вжив певних заходів і потрібно і надалі вживати окремі заходи. Зокрема з погляду операційного ризику: запроваджено автономну генерацію електроенергії; спираючись на досвід карантину розвивається віддалена робота персоналу; перерозподіл персоналу; посилена увага за проведенням операцій. Кредитний ризик: посилення критеріїв прийнятності до позичальників; перехід до короткострокового фінансування, нажаль; збільшення резервів на збитки; видача відмов по кредитним заявкам; продовження кредитних канікул. Для зниження ризику ліквідності необхідно рефінансування центрального банку, розширювати доступ до пільгових позик від міжнародних грантових програм, кредиторів та урядів.

Серед причин зниження активності діяльності БС – необхідність нарахування резервів під збитки, а також погашення раніше виданих кредитів. Систематичні відключення електроенергії та зниження споживчого попиту ще більше скоротять кредитний попит. Під час війни державні програми відіграють ключову роль у підтримці кредитування.

Банки вже зазнали значних кредитних збитків, але далеко не всі реалізовані та очікувані кредитні збитки були визнані. За даними Національного банку України, пропозиція непрацюючих кредитів зросла за підсумками 3 кварталу 2022 року від початку масштабного вторгнення на 7,0 ц. п. – до 33,6% [16]

Погоджуємось з Цигановою [17], що в часи війни банки вимушені пристосувати та модернізувати свої моделі бізнесу до структурних зміни у сфері потреб клієнтів у банківських продуктах та майбутнього погіршення даних кредитних портфелів. Таким чином за цих умов майже в усіх банків виникає проблема щодо нарощування резервів і обов'язкове дотримання вимог щодо капіталу, у цей час варто своєчасно обрати шляхи докапіталізації. Адже накопичення проблем забезпечення банків ресурсами є доволі прогнозованим явищем, менеджмент у банках та регулятори повинні адекватно та у визначений час реагувати на ситуацію, що виникла. Варто зазначити, що прийняття закону № 2180-IX є своєчасним, він говорить про те, що діє повне державне гарантування вкладів у час воєнного стану і протягом наступних 3 місяців після його скасування, це однозначно збільшує довіру та лояльність до банків. Практично безперевне функціонування платіжно-розрахункової інфраструктури та відносно вільний доступ клієнтів до власних коштів у рамках регуляторних заходів НБУ виключно позитивно вплинули на стабільність української економіки.

Зупинимось більш детально на цих заходах НБУ.

З перших днів повномасштабного вторгнення Росії НБУ зосереджував зусилля на зниження у населення панічних настроїв, підсилення довіри до суб'єктів банківської системи та забезпечення стабільності у сфері фінансів. Найголовніші рішення регулятора були спрямовані на забезпечення сталої роботи банківської системи, стримування девальвації гривні та відтоку капіталу за межі країни. НБУ доклав зусиль і до боротьби з ворожим впливом на фінансову сферу, а також для потреб наших захисників – він полегшив проведення благодійних внесків для ЗСУ та гуманітарних потреб України [21].

Нові правила роботи для суб'єктів банківської системи. 24 лютого 2022 року НБУ дещо змінив правила роботи банківської системи в умовах воєнного стану. Регулятор зазначив, що відділення банків повинні продовжити безперебійну роботу там, де це було безпечно, забезпечити клієнтів постійним доступом до сейфів, а також підкріплення готівкою банкоматів. Безготівкові платежі не мали жодних обмежень. Але в той час діяли і заборони [21]:

- Зняття готівки не більше 100 000 грн. на день, а також повна заборона на зняття валюти готівкою в Україні (згодом цю заборону послабили – детальніше описано нижче). Проте ці обмеження не стосувались підприємств, які працювали за дорученням уряду або які виконували мобілізаційні плани. А також ці обмеження не застосовувались до мешканців територій, яким загрожувала окупація, вони можуть знімати готівку як в національній так і в іноземній валюті за умови, що готівка наявна у відділенні банку [22].
- Банки, що є емітентами цифрових грошей, повинні припинити їх випуск та розповсюдження.
- На надання та продовження кредитів особам, що пов'язані з банком та дострокове повернення депозитів таким особам.
- На розподіл капіталу, окрім направлення прибутку на збільшення статутного капіталу, створення загальних резервів та фондів основного капіталу, а також покриття збитків.
- На виплати дивідендів, крім тих, що за привілейованими акціями.
- На дострокову сплату банками кредитів, які отримали від нерезидентів.
- Надавати юридичним особам кредити в національній валюті для сплати кредитів в іноземній валюті.
- Замінювати валюту кредиту з іноземної на гривню для юридичних осіб, окрім банків.
- На переказ коштів за межі України, крім власних банківських операцій та видачі кредитів іноземним фінансовим установам.

У той час НБУ запровадив певні послаблення для банків [21]:

- Відміна заходів впливу за недотримання таких нормативів, як: капіталу, кредитного ризику, ліквідності, лімітів відкритої валютної позиції, термінів оприлюднення статистичної звітності, у випадку, якщо такі порушення сталися пізніше 24 лютого 2022 року.
- Дозвіл на ідентифікацію військових за допомогою військового квитка для відкриття рахунку [23].
- Здійснення зовнішньої оцінки стійкості для банківських установ перенесене на 2023 рік і така оцінка здійснюватиметься із застосуванням виключно I та II етапів [24].
- Скасування заходів впливу за несвоєчасне подання консолідованої фінансової та фінансової звітності.
- Дозвіл на використання хмарних сервісів, що розташовані на території ЄС, Великої Британії, США та Канади задля підвищення стабільності та стійкості роботи банківської системи.
- Скасування заходів впливу за те, що є порушення у формуванні та зберіганні обов'язкових резервів.

Окрім того, щоб спростити банкам доступ до ліквідності, 24.02.2022 Національний банк України запровадив бланкові кредити рефінансування без обмежень за його сумою, терміном на 1 рік з подальшою можливістю продовжити його ще на 1 рік. Так як ліквідність банківської системи з початку війни виросла, і в той час банки почали достроково повертати ці кредити з рефінансування, НБУ з 15 квітня 2022 року повернувся до звичної практики видачі лише забезпечених кредитів, котрі були пріоритетним інструментом для підтримки ліквідності банків України до початку повномасштабної війни Росії [21].

Валютне регулювання НБУ. Задля стримання можливого стрімкого знецінення гривні на початку повномасштабної війни НБУ зафіксував курс гривні до іноземних валют, який був станом на 24 лютого 2022 року, а також зупинив розрахунки довідкового курсу гривні до долара США. Таке обмеження

банкам на встановлення курсу валют щодо операцій з платіжними картками та готівкових операцій було скасоване з 21 травня — це був перший крок для повернення до плаваючого курсу валют [21].

З початку повномасштабної війни регулятор припинив роботу валютного ринку, окрім операцій з продажу валюти. Також НБУ впровадив такі зміни [21]:

- Тимчасова заборона на зняття готівкових коштів у іноземній валюті. Але 1 березня 2022 року регулятор дещо зняв це обмеження і дозволив знімати іноземну валюту з валютних рахунків в обсязі до 30 000 грн. на день, а вже з 21 березня — підвищив ліміт до 100 000 грн. на день в еквіваленті до певної валюти. І через півтора місяці — 14 квітня — НБУ дозволив банкам продавати валюту населенню в тих межах, що є в залишку між загальними обсягами купівлі та продажу валюти. Проте остаточне рішення щодо можливості та обсягу продажу валюти клієнтам вирішується на рівні відділення банку.
- Відстрочення виконання зобов'язань за транскордонні перекази, крім тих, які здійснюються від імені держави. З початку березня 2022 року Нацбанк дав право використовувати за межами країни платіжні картки для розрахунку та зняття готівки. НБУ також дозволив перекази іноземної валюти задля виплат пенсій українцям, що знаходяться за кордоном, а згодом — і для виплат коштів щодо аліментів.
- Тимчасовий дозвіл громадянам України вивозити валюту в сумі до 10 000 євро без надання документів для підтвердження. Ця вимога була повернута 13 березня 2022 року. Через те, що банківська система була стійкою до шоку повномасштабної війни, 4 квітня НБУ з певними винятками повернув звичні вимоги до банків щодо контролю валютних операцій їх клієнтів.
- Тимчасова заборона розрахунків за межами країни задля купівлі цінних паперів і оплати рахунків брокерів картками українських банків.

- Тимчасова заборона купувати віртуальні активи за гривню й встановлення обмеження на купівлю цих активів за валюту сумою еквівалентною до 100 000 грн. на місяць (вона була запроваджена наприкінці квітня 2022 року). Нацбанк також лімітував здійснення Р2Р-переказів у гривні й іноземній валюті сумою, що еквівалентна до 100 000 грн. на місяць [21].

Зміни в грошово-кредитній політиці. 15 квітня 2022 року Рада НБУ ухвалила основні засади грошово-кредитної політики в умовах воєнного стану. Відповідно до цього документу Нацбанк на час війни відмовився від інфляційного таргетування, а також тимчасово — від використання облікової ставки як головного інструменту монетарної політики задля зниження рівня інфляції та опублікування власних макроекономічних прогнозів. У той час НБУ зобов'язався повернутися до цих заходів у тій мірі як відбуватиметься нормалізація фінансово-економічної ситуації в Україні.

Національний банк України досить тривалий час утримував помірну облікову ставку в діапазоні 6-10%. Проте поступове підвищення ставки почалося вже на початку 2021 року: спочатку з 6% до 6,5% з поступовим підвищенням до 9% наприкінці 2021 року та 10% у січні 2022 року. Незважаючи на геополітичні ризики та зростання інфляції, лише в червні 2022 року НБУ вперше, з початку війни, прийняв рішення про радикальний перегляд облікової ставки, підвищивши її до 25%. (рис. 2.6).

Такий рішучий крок, не був ретельно обґрунтовано. Як пояснили в НБУ це необхідно для того, аби захистити доходи та заощадження громадян у гривні, а також щоб збільшити привабливість гривневих активів, у тому числі і державних облігацій. Що виглядає не дуже аргументовано, і навпаки, ускладнило роботу банків. Наразі Україна входить до групи країн із рекордною ключовою ставкою разом із Молдовою. При цьому рівень інфляції (ІСЦ), згідно з офіційною статистикою, також високий - 26,5% (станом на кінець 2022 року) та 21,30 (станом на 01.02.2022 року), хоча споживчий кошик подорожчав набагато серйозніше. Тому в першу чергу, необхідно вживати заходів щодо боротьби з

інфляцією. Хоча варто сказати, що загальним трендом, навіть у США, є перевищення темпів фактичної інфляції над рівнем ключової ставки.

Нажаль варто зазначити, що підвищення відбулося коли економіка вже зіткнулася зі стрибком інфляції, посиливши інфляційні очікування та зробивши банкам не вигідним залучення рефінансування. Зрештою, всі монетарні інструменти не були такими ефективними в умовах імпортованої інфляції та падіння виробництва. Логічно припустити, що ключова ставка підвищується, коли інфляція зростає, але це не є закономірним на практиці в сучасних умовах.

Рефінансування центрального банку для підтримки ліквідності розподіляється нерівномірно, де домінують державні банки. Раніше Ощадбанк повністю погасив борг. Укрексімбанк значно скоротив борг. Більшість іноземних і приватних банків повернули ці кошти частково або повністю. Привабливість цього виду ресурсу впала після підвищення ключа до 25%, оскільки орган монетарної політики таким чином вирішив приборкати інфляцію. Так, 7 червня 2022 року Ощадбанк здійснив дострокове погашення кредитів, отриманих від Національного банку України, на загальну суму 7,25 млрд грн із терміном погашення у 2026 році. У 2022 році Укрексімбанк погасив заборгованість перед Національним банком України 1 млрд грн. Навпаки, у 2022 році Укргазбанк залучив дуже дорогі ресурси центробанку за ставками 25-27% на загальну суму 4,7 млрд грн, хоча у 2021 році цей банк залучив рефінансування від НБУ за ставкою 9,8%.

Цей вид фінансування надається, як правило, під заставу державних цінних паперів, що спонукає банки тримати ці інструменти в портфелі. ЦБ не проводить політику рефінансування банків для стимулювання кредитування.

У боротьбі із впливом Росії та Білорусі на фінансову систему України з найпершого дня війни НБУ заборонив банкам видачу коштів за рахунками резидентів Російської Федерації та Республіки Білорусь в Україні, а також купувати або продавати їм будь-яку валюту, у тому числі задля виконання перед ними зобов'язань. Проте згодом до цієї заборони Нацбанк ухвалив ряд винятків. Зокрема, було дозволено видатки для соціальних виплат, виплати зарплат, оплата

комунальних послуг, штрафів, податків, а також комісій банків та страхових виплат.

24 лютого 2022 року НБУ затвердив постанову задля уможливлення ліквідації банків, які підконтрольні Росії. І вже наступного дня регулятор відкликав ліцензію і ліквідував два банки, що перебували під непрямим контролем Росії. Мова іде про Міжнародний резервний банк, який на 100% належав державному «Сбербанку Росії», та Промінвестбанк, частка якого на 99,77% належить держкорпорації «ВЕБ.РФ». Обидві фінансові установи з 2017 року перебувають під санкціями Ради національної безпеки та оборони України (РНБО) задля боротьби із виведенням капіталів, у тому числі, на користь структур власників.

Окрім цього, НБУ дав право на скасування акредитації представництв російських банків в умовах воєнного стану, заборонив резидентам Росії брати участь у керуванні банками в Україні, а також відмовився від надання бланкового рефінансування банкам, акціями яких володіють росіяни [19].

Задля того, щоб усі розрахунки відбувалися, банки повинні ефективно взаємодіяти між собою. Це здійснюється за допомогою СЕП – системи електронних платежів [25].

Щоб підсилити цю систему під час війни та щоб вона працювала таким чином, як у мирний час, а також цілодобово та без вихідних, НБУ завчасно збільшив резервні потужності, за словами заступника голови НБУ Олексія Шабаня [25].

Як він пояснював: «Усі банки України підключені до СЕП та мають можливість здійснювати платежі клієнтів у штатному режимі. Час проходження платежу від банка-відправника до банка-отримувача через СЕП в файловому режимі в середньому складає не більше 20 хвилин, а режимі реального часу – миттєво».

Це забезпечує те, що банки і платіжні системи цілодобово забезпечують безготівкові розрахунки, тобто, розрахуватися карткою українського банку є

можливість по всій Україні, де немає прямих бойових дій та є зв'язок. А також це можна робити і за межами України [25].

У минулому році через СЕП було здійснено майже 363 млн. платежів на суму понад 133 трлн. грн. (для порівняння, 446 млн. платежів на суму понад 57 трлн. грн. було здійснено у 2021 році). Шок повномасштабної війни та різке зниження економічної активності в перші місяці воєнних дій помітно вплинули на кількість операцій у системі, і за минулий рік активність скоротилася на 18,7%, якщо порівнювати з 2021 роком [26].

За традицією переважну кількість платежів у минулому році надіслали до СЕП банки України та їхні філії – що становить 96% від їх загальної кількості.

Як свідчить структура платежів у цій системі, у 2022 році:

- за кількістю найчастіше оброблялися саме невеликі платежі:
 - до 1 тис. грн. – 45%;
 - від 1 тис. грн. до 100 тис. грн. – 51%;
 - від 100 тис. грн. і більше – 4%;
- за сумою найбільше платежів припадало саме на великі:
 - до 1 тис. грн. – менше 1%;
 - від 1 тис. грн. до 100 тис. грн. – 2%;
 - від 100 тис. грн. і більше – майже 98% [27].

Перехід на нове покоління СЕП – на базі міжнародного стандарту ISO 20022 та у цілодобовому режимі (адже зараз система працює в режимі 23/7) – відбудеться 1 квітня 2023 року. Разом з запровадженням IBAN це створить технологічне підґрунтя щоб Україна мала можливість приєднатись до Єдиної зони платежів у євро (SEPA), а також реалізації більшого функціоналу миттєвих платежів в Україні [27].

Варто розглянути проблеми кредитування в Україні в умовах війни

- Погіршення платоспроможності позичальників через падіння доходів.
- Руйнування активів та нерухомого майна.
- Погіршення умов ведення бізнесу та його релокація.
- Проблеми розміщення державних запозичень та кредитування.

- Проблеми розміщення державних запозичень та кредитування [1].

Таким чином, банківська система добре справляється з викликами війни, адже вчасно запроваджує заходи, щодо її підтримки, заборони, що мають позитивні наслідки для економіки зараз. НБУ, як регулятор, чудово справляється із своїми обов'язками та керує діяльністю банківської системи для забезпечення стабільності економіки України.

2.3 Банківська система у повоєнній відбудові економіки України

Банківська система має відігравати важливу роль у відбудові нашої країни, адже, як відомо, гроші є джерелом життя економіки [28]. Для успішного відновлення України після війни зміцнення банківського сектору та розвиток добре функціонуючого ринку капіталу матиме величезне значення [29].

Важливо, що банківська система має залишатися у післявоєнному періоді не лише джерелом ресурсів для відродження економіки та її зростання (кредити, емісія грошей), а й фундаментом стабільності. У цьому аспекті був і залишається значний регулюючий вплив державних інституцій (центрального банку, уряду та інших структурних інституцій) для нормалізації банківської системи та забезпечення зростання економіки України. Одним із головних напрямків діяльності повинно бути забезпечення фінансової стабільності та розвиток макропруденційного регулювання, котре буде зосереджено на системних ризиках та збереженні довіри суб'єктів господарювання до банківської системи в цілому [30].

Директор Центру економічної стратегії Гліб Вишлінський, аналізуючи урядові прогнози на наступний рік, зазначив, що Кабінет міністрів обрав дещо консервативний сценарій, згідно з яким темпи зростання економіки після значного спаду у 2022 році очікуються на рівні невеликого, що цілком реального росту [28].

Думок на рахунок прогнозів щодо росту Валового внутрішнього продукту (ВВП) досить багато, прогнозів така ж кількість. Гліб Вишлінський вважає, що прогноз залежить від обраного сценарію, що лише частково підвладний Україні та її уряду. Саме тому розмах можливих варіантів зміни ВВП є надзвичайно широким – від прискореного зростання до стрімкого падіння.

Варто зазначити, що ВВП не у повній мірі відображає реальний стан економіки. Адже це вартісний показник, що залежить від рівня цін. Коли ціни ростуть – зростає рівень ВВП. Таким чином, він коригується індексом інфляції, проте у великій кількості країн влада занижує цей показник. Інфляція встановлена на рівні 30 %. Якщо вона сягає 35 %, що реально може відбутись, то навіть після виконання плану приросту номінального ВВП у країні фактично буде черговий спад економіки [28].

Таким чином НБУ, забезпечуючи проведення грошово-кредитної політики, зможе надалі регулювати стабільність та зниження інфляції, що у свою чергу призведе до реального та помітного зростання ВВП країни.

Проте сьогодні Національний банк проводить відносно жорстку монетарну політику і підвищив облікову ставку до 25 %. Натомість комерційні банки зосереджуються не на кредитуванні українського бізнесу, а на власному виживанні в економіці. Таку ситуацію потрібно негайно змінювати у кращу сторону [28].

Без кардинальної зміни політики Національного банку та зниження кредитних ставок відбудова України є просто неможливою. І без зовнішньої допомоги, звісно, також не обійтись, але уряд у цьому плані досить активний. Йому вже вдалося залучити певні фонди та іноземні компанії, що вже взялися за відновлення частини зруйнованих будівель. Однак потрібно розуміти, що після війни велика частина країн послабить свій інтерес до України, і саме тому розраховувати на велику допомогу не варто.

Український союз промисловців і підприємців, котрий активно сформувався в період війни, вказує на необхідність кардинальних змін ситуації в банківській сфері [28]. Підвищення облікової ставки до рівня 25 % було шоком

для економіки, підтримка багатьох років подвійного курсу за фактом вимила мільярди гривень обігових коштів компаній, що є експортерами. Негативно вплинув і надмірний друк національної валюти на макроекономічну стабільність.

Війна має значний вплив на бізнес-процеси банків і створює виклики, які вимагають уваги та адаптації. Одним з основних викликів є збільшення ризиків, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна та інфраструктури, що призводить до збільшення збитків, які необхідно покрити за рахунок резервів.

Крім того, війна створює непевність та нестабільність, що може призвести до зменшення попиту на банківські послуги. Проте, в конфліктних умовах виникають і нові можливості для банків. Очікуємо зростання попиту на кредитування. Це може відкрити нові ринки та привернути іноземні інвестиції.

Банки мають залишатися керівниками фінансування майбутньої реконструкції економіки, при цьому забезпечуючи як здійснення якісних розрахунків, так і кредитне обслуговування клієнтів. Адже, вони мають для цього як ресурсний, так і технологічний потенціал, котрий необхідно зберегти і в той час створювати умови для активного залучення кредитів (рис. 2.8).

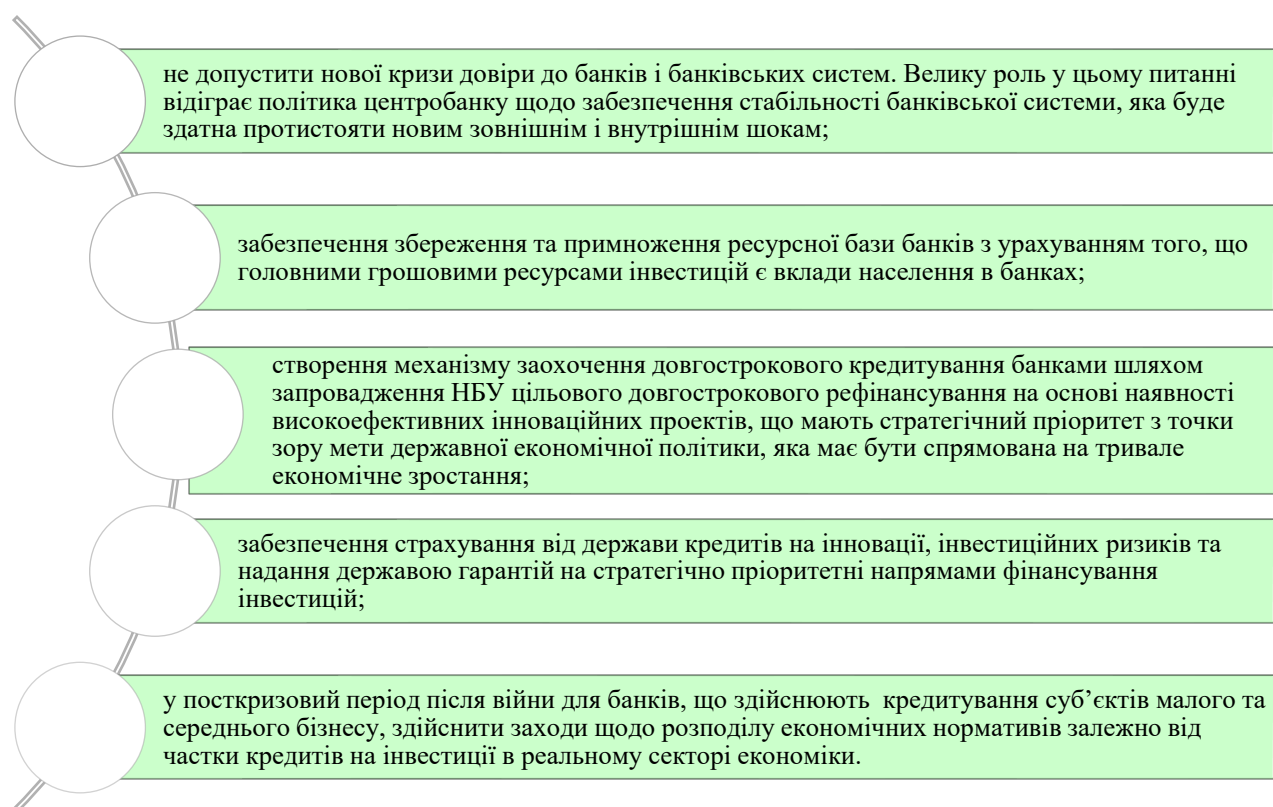

Рис. 2.8 – Заходи для активізації кредитування у повоєнній економіці

В корпоративному сегменті не обійтися без державної підтримки. Варто розвивати програми державні програми підтримки кредитування.

Зокрема потрібно продовжувати програми пільгового кредитування через Фонд розвитку підприємництва, які успішно реалізуються, а також спостерігається помірний прогрес щодо програм кредитування агрокомплексу (табл. 2.3). Найбільшого прогресу досягнуто в програмах посівної та військової підтримки, і ці напрями і надалі потрібно розвивати.

Таблиця 2.3 – Пільгові кредити за програмами Державного фонду сприяння підприємництву станом на грудень 2022 р. , млн грн

Кредитні договори	Інвестиційні кредити	Підтримка бізнесу в умовах пандемії	Рефінансування	Підтримка ФОП	Підтримка посівної	Підтримка бізнесу під час війни
Всього	10 264	60 360	30 356	23	25 718	35 140
Станом на 24.02.2022	610	5 304	5 448	19	25 718	35 140

Інформація про результати державної програми доступні кредити 5-7-9 [31]

Лідерами кредитування є державні банки а також банки з іноземним капіталом Райффайзен, Прокредит, Кредобанк, Креді Агріколь. Загальний кредитний портфель банків-партнерів за трьома програмами Фонду (Інвестиційна, Антикризова та Рефінансування) на кінець грудня 2022 року склав 100,98 млрд грн, що становить близько 13% від загального портфеля кредитів бізнесу в банківський сектор. З початку дії Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» бізнес отримав 52 181 кредит на суму 161,86 млрд грн, у тому числі 65,04 млрд грн – від державних банків (станом на 26 грудня 2022 року).

Вітчизняні промисловці та підприємці загалом схвалюють рішення уряду про збереження програми «Доступні кредити 5-7-9» у 2023 році, але охоче наполягають на її розширенні для більшої кількості видів діяльності. За час воєнного стану за даною програмою було надано понад 13 тисяч кредитів на суму понад 51 мільярд гривень, проте лише 760 мільйонів гривень – на інвестиційні цілі підприємств. Решта з них – на антикризові заходи, для погашення старих кредитів, на усунення наслідків війни. Водночас відновлення

українського промислового виробництва вимагає мільярдних інвестицій. На даний час найбільше від військових дій постраждали хімічна промисловість, машинобудування та металургія: гірничо-металургійний комплекс через руйнування заводів металургії та перекриття морських портів разом з виробництвом та експортом скоротилися на 62 %. Ця програма є доречною та її потрібно розвивати і надалі.

На доступний кредит у першу чергу має розраховувати підприємства із продукцією з доданою вартістю, тобто, це легка промисловість, переробна промисловість, тваринництво, крім того, підприємства машинобудування потребують держзамовлення для надання такого кредиту. Також в галузі гірничо-металургійного комплексу держава має почати закупівлю сталі вітчизняного виробництва для потреб уже післявоєнної відбудови, адже ціни на цей вид продукції зараз надзвичайно низькі [28].

Відновлення обсягів банківського кредитування в умовах післявоєнного відновлення економіки повинне впроваджуватись разом із заходами щодо збільшення інвестиційної привабливості та зростання інвестиційного потенціалу України. Важливим фактом є те, що відбудувати, а тим паче якнайшвидше, економіку нашої країни після настільки значних руйнувань та пошкоджень виключно за рахунок внутрішніх ресурсів України буде неможливо. Саме тому важливим аспектом, у ряді зі збереженням потенціалу ресурсів українських банків, є висока привабливість залучення зовнішнього фінансування, як у вигляді прямих інвестицій, також у вигляді позик на міжнародному фінансовому ринку [31].

Особливо важливою передумовою щодо проведення відбудови після війни економіки України є отримання нашою країною гарантій безпеки із зазначенням того, що існує неможливість відновлення бойових дій на її території. Очевидним фактом є те, що стійке та стабільне економічне зростання та розвиток можуть мати місце лише у тому випадку, коли існує міцний фундамент безпеки [32].

Важливим питанням є пошук джерел фінансування (рис. 2.9). Для банків приваблива альтернатива запозичення на міжнародних ринках в іноземній валюті. Однак, це можуть собі дозволити банки з іноземним капіталом. Так, Креді Агріколь Банк залучив кредити ЄБРР для підтримки малих і середніх бізнесів шляхом надання фінансового лізингу, а також кредит Європейського фонду Південно-Східної Європи (EFSE) для обслуговування сільгоспвиробників та фермерських господарств. У серпні 2022 року банк «Львів» залучив кредит від банку ЄБРР та синдикату комерційних банків у розмірі 10 млн євро, включно з фондом EFSE та Green for Growth Fund (GGF) [33]. ПроКредит Банк також активно залучав ресурси іноземних кредиторів до 2022 року. Серед найбільших кредиторів банку – СІБ, ЄБРР, GGF (у гривнях), EFSE, Фонд розвитку бізнесу та материнська компанія – ProCredit Holding (Німеччина) [34]. У квітні 2022 року Укрексімбанк отримав 100 мільйонів доларів США від Світового банку для надання середньо- та довгострокового фінансування приватним українським підприємствам в умовах воєнного стану [35]. На кінець вересня 2022 року Укрексімбанк скоротив залишок заборгованості за рахунок часткового викупу ОВДП до 3,8 млрд грн з 5,7 млрд грн у грудні 2021 року. Цей банк формує ядро фінансування за рахунок кредитів міжнародних фінансових організацій.

Рис. 2.9 – Заходи з повоєнного розвитку банків для підтримки клієнтів

Крім того важливим напрямом відбудови має стати зміна бізнес-моделей банків, а саме цифровізація. У цифровізації продуктів і послуг банки використовують три моделі. Перша – створення дочірнього діджитал банку Цей банк формує ядро фондування за рахунок позик від міжнародних фінансових організацій великим банком, друга – вихід на ринок з окремим брендом, як правило, застосунок у мобільних пристроях клієнтів, і третя – повна цифровізація банку. Остання модель вимагає значних довгострокових інвестицій, тому поки що застосовується фрагментарно, наприклад, лише у роздрібному бізнесі. Друга модель успішно реалізована в Україні на базі Універсал банку – Monobank.

Передумовами трансформації бізнес-моделі, на наш погляд, є жорстка конкуренція за клієнтів, зміни у поведінці клієнтів під час COVID-19 та унаслідок війни, швидка адаптація споживачів різних поколінь до використання застосунків, підвищення мобільності клієнтів та їх бажання дистанційно керувати рахунками, необхідність зниження собівартості трансакцій для банку. Як зазначають О. Еркес та ін., ключовими векторами цифровізації банківських процесів в Україні є перехід на віддалений та онлайн-формат обслуговування всіх груп клієнтів; реорганізація мережі банківських відділень та філій, скорочення штату працівників; трансформація платіжної інфраструктури за рахунок збільшення кількості банківських платіжних терміналів та зменшення кількості банкоматів та зменшення кількості банкоматів; зростання обсягів безготівкових операцій та безконтактної оплати; розвиток цифрових сервісів та продуктів; удосконалення механізму банківської безпеки та захисту даних; співпраця з Fintech-компаніями тощо [2].

Післявоєнний розвиток: формування засад для стійкого економічного зростання.

Вирішальна роль Міжнародних Фінансових Організацій:

- Міжнародна підтримка та фінансування.
- Створення банківських агентств із суворо узгодженими правилами та за тісної міжнародної підтримки (МВФ, СБ, USAID).

- Підприємства з мінімальним комерційним кредитним ризиком (кредитування, акредитиви та L/G), на довгостроковий період за підтримки міжнародних фінансових організацій (USAID, WB, EBRD, DEG, KFW).
- Програма екстреного відновлення для стимулювати кредитування нових приватних підприємств, насамперед у переробній, аграрній та виробничій сферах.
- Зовнішнє фінансування для наповнення держ.бюджету та забезпечення всіх першочергових видатків в умовах суттєвого зменшення доходів державного бюджету внаслідок повномасштабних бойових дій [37].

Державна підтримка

- Перспектива інтеграції до Європейського Союзу.
- Інфляційні виклики.
- Фінансування експорту та реконструкції інфраструктури із відповідною структурою забезпечення (під гарантії кредитно-експортної агенції, Мінфіну).
- Державні програми підтримки кредитування (Є-оселя, стимулювати кредитування нових приватних підприємств, насамперед МСБ, програма 5-7-9).
- Програми відстрочення та/або реструктуризації боргів.
- Розвиток іпотечних програм та компенсаційних програм (замороження та /або анулювання споживчих кредитів)
- Централізація проблемних активів у спец небанківській установі дозволяє банкам зосередитися на своїй економічній ролі [37].

Завдяки стабільній та ефективній банківській системі Україна має хороший потенціал для економічного відновлення. Уряд та центральний банк мають допомагати законами та постановами, діями та підтримкою як банків другого рівня, так і через банки запроваджувати заходи для підтримки великого,

середнього та малого бізнесу, адже вони є рушійною силою і без них відновлення економіки неможливе.

ВИСНОВКИ

Банківська система виконує важливу роль в економіці України за допомогою виконання основних своїх функцій: НБУ – забезпечення стабільності національної валюти, а банки другого рівня – емісії грошових знаків, трансформаційною та стабілізаційною у формі дотримання законів.

Без дотримання банками України показників, за якими НБУ робить оцінку фінансової стабільності держави, стабільність банківської системи неможлива. Нацбанк має виконувати свої повноваження повноцінно і при необхідності вводити покарання для банків та фінансових установ. Також банки та органи влади мають дотримуватись правил та законів щодо сумісної діяльності задля уникнення конфліктів та посилення нестабільності.

Україна має дивитись на помилки інших країн у процесі відбудови та вчитися на них. Варто аналізувати досвід країн та запроваджувати рішення, які допоможуть відбудуватись як найшвидше та стимулювати економічне зростання. Наша країна має залучати нових інвесторів, міжнародну допомогу та розвиватись, проводити реформування для якнайшвидшого процвітання.

Можна сказати, що загалом до повномасштабного розв'язання Росією війни на території України, банківська система мала хороші тенденції в розвитку, позитивні показники діяльності, вдосконалювалась та зміцнювалась у всіх аспектах діяльності. Попри збройний конфлікт на сході, економіка продовжувала розвиватись, хоч і мала певні обмеження щодо політичних відносин – вступ у ЄС та НАТО.

Банківська система, а саме ланка першого рівня, добре справляється з викликами війни, адже вчасно запроваджує заходи, щодо її підтримки, заборони, що мають позитивні наслідки для економіки зараз. НБУ, як регулятор, чудово справляється із своїми обов'язками та керує діяльністю банківської системи для забезпечення стабільності економіки України.

БС України вдало та потужно стоїть «на ногах», збільшує показники ліквідності, залученість коштів населення, не втрачає прибутки та працює всюди, де це є безпечно. НБУ робить усе можливе для стримання інфляційних процесів та зростання цін.

Грошово-кредитна політика повинна перейти до більш гнучкого інфляційного таргетування від класичного – зосередження не лише на інфляційному цільовому показнику, ігноруючи фінансову стабільність, економічне зростання, зайнятість та/або волатильність обмінного курсу. Тобто досягти компромісу між жорстким і гнучким інфляційним таргетуванням заради економічного зростання, для чого й потрібна монетарна політика.

Україна має хороший потенціал для відновлення економіки за рахунок стабільної та ефективної банківської системи. Уряд та центральний банк мають допомагати законами та постановами, діями та підтримкою як банків другого рівня, так і через банки запроваджувати заходи для підтримки бізнесу будь-яких масштабів, адже вони є рушійною силою і без них відновлення економіки неможливе.

Банківська система України надто неоднорідна, щоб можна було говорити про одну провідну тенденцію розвитку бізнесу. Правильніше було б сказати, що в системі є чотири блоки гравців – державні банки, великі іноземні банки, великі банки з місцевим капіталом і малі приватні банки. Банківська система має стати фундаментом для економічної стабільності нашої держави, НБУ має забезпечити захист населення та бізнесу від фінансових ризиків, а банки виконувати постанови щодо вдосконалення діяльності щоб ставати надійнішими та ще більш захищеними.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Охрименко І.Б., Білошапка В.С. *Наукові інновації та передові технології*. Вплив банківського кредитування на економічний розвиток України: реалії та перспективи на тлі війни. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1709/1707>. (Дата звернення: 08.05.2023).

2. Еркес О., Калита О., Сундук Т. Банківська система України в умовах війни. *SCIENTIA RUCTUOSA. ВІСНИК Київського національного торговельно-економічного університету*, 2022144(4), 122–133. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)09](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)09) . (Дата звернення: 15.02.2023).

3. Шелудько Н. М. Національний банк України в умовах воєнного стану: ефективність дій на ринках капіталу. *Фінанси України*. - 2022. - № 5. - С. 61-85. (Дата звернення: 16.02.2023).

4. Прозоров Ю.В. Локалізація глобальних банків розвитку в умовах відновлення та модернізації економіки після війни. *Фінансовий ринок: сучасні тренди та нові виклики: тези доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* (Київ, 31 жовтня 2022 р.) / відп. ред. Н. П. Шульга. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 115 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEyMQ==/daa741958105e699b2f6f8e99214d13f.pdf> . (Дата звернення: 20.03.2023).

5. Кудряшов В. П. Фінансування інфраструктури в період подолання наслідків війни. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 46-66. (Дата звернення: 13.03.2023).

6. Бортніков Г.П., Любіч О. О., Гладких Д. М. Державні банки в умовах воєнного стану: ключові проблеми та заходи реагування *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 67-91. (Дата звернення: 20.03.2023).

7. Роль банківської системи країни в забезпеченні її економічного зростання. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/300244291.pdf>. (Дата звернення: 17.04.2023).

8. Проблеми та перспективи функціонування банківської системи України. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2020/54.pdf (Дата звернення: 17.04.2023).

9. Про банки і банківську діяльність: Закон України: За станом від 20.09.2001. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5-6. ст.30. (Дата звернення: 07.03.2023).

10. Правові основи банківської системи, грошового обігу і розрахунків. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/finance_law_20/nm/them7.html (Дата звернення: 17.04.2023).

11. Національний банк України: Про фінансову стабільність. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/about>. (Дата звернення: 18.04.2023).

12. Національний інститут стратегічних досліджень. Державні банки України в умовах війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavni-banku-ukrayiny-v-umovakh-viynu>. (Дата звернення: 18.04.2023).

13. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya_a.html. (Дата звернення: 20.04.2023).

14. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html>. (Дата звернення: 20.04.2023).

15. Кількість банків в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>. (Дата звернення: 02.03.2023).

16. Активи банків України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/>. (Дата звернення: 03.03.2023).

17. Пасиви банків України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/passive/>. (Дата звернення: 05.03.2023).
18. Монетарна політика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary>. (Дата звернення: 23.02.2023).
19. Облікова ставка Національного банку. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/stages/archive-rish>. (Дата звернення: 06.03.2023).
20. Уплив воєнного стану на продуктивність банківського сектора України. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3966>. (Дата звернення: 21.02.2023).
21. Фінансовий ринок: сучасні тренди та нові виклики: тези доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 31 жовтня 2022 р.) / відп. ред. Н. П. Шульга. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – 115 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MzEuMQ==/daa741958105e699b2f6f8e99214d13f.pdf>. (Дата звернення: 22.02.2023).
22. Державне регулювання під час війни: як НБУ адаптував фінансову систему України до нових умов впродовж ста днів воєнного стану . URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-sistemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogo-stanu/> . (Дата звернення: 25.02.2023).
23. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова: За станом від 24.02.2022. Правління Національного банку України: 2022. № 18. (Дата звернення: 24.02.2023).
24. Пом'якшено низку валютних обмежень та з огляду на рекордну ліквідність банківської системи змінено умови надання рефінансування банкам . URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pomyaksheno-nizku-valyutnih-obmejen-ta-z-oglyadu-na-rekordnu-likvidnist-bankivskoyi-sistemi-zmineno-umovi-nadannya-refinansuvannya-bankam> . (Дата звернення: 25.02.2023).
25. Національний банк вживає чергових заходів для підтримання стабільності банківської системи на час дії в Україні воєнного стану. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vjivaye-chergovih-zahodiv-dlya>

pidtrimannya-stabilnosti-bankivskoyi-sistemi-na-chas-diyi-v-ukrayini-voennogo-stanu. (Дата звернення: 25.02.2023).

26. Війна та банки: хто і як підтримує платежі та захищає гроші українців. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61179588>. (Дата звернення: 26.02.2023).

27. Попри війну СЕП працювала ефективно та безперебійно у 2022 році. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/popri-viynu-sep-pratsyuvala-efektivno-ta-bezperebiyno-u-2022-rotsi> . (Дата звернення: 27.02.2023).

28. Банківська система вистояла та навіть поліпшала. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/bankivska-sistema-vistoyala-j-navit-polipshala/>. (Дата звернення: 02.03.2023).

29. Війна не перешкода: як Україні пришвидшити темпи відновлення економіки. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyuna-v-ukrajini-yak-prishvidshiti-tempi-vidnovlennya-ekonomiki-11996100.html>. (Дата звернення: 07.05.2023).

30. Майбутнє фінансового сектору в післявоєнній Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/5/695722/>. (Дата звернення: 07.05.2023).

31. Інформація про результати державної програми доступні кредити 5-7-9. – URL: <https://bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultati-derzhavnoji-programi-dostupni-krediti-5-7-9/> . (Дата звернення: 17.05.2023).

32. Аржевітін, С., Бортніков, Г., Бублик, Є., & Любіч, О. (2023). Уплив воєнного стану на продуктивність банківського сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 23–41. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.1.48.2023.3966> (Дата звернення: 21.05.2023).

33. Яка модель для відбудови економіки після війни потрібна Україні . URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684116/>. (Дата звернення: 08.05.2023).

34. Фінансова звітність КБ Львів. URL: <https://www.banklviv.com/finansova-zvitnist/>. (Дата звернення: 20.05.2023).

35. Фінансова звітність за 2021 рік. АТ Прокредитбанк. - <https://www.procreditbank.com.ua/assets/Uploads/Annual-Financial-Statements-for-2021UKR.pdf>. (Дата звернення: 19.05.2023).

36. Ukreximbank News. 11.04.2022. – URL: <https://www.eximb.com/eng/bank/press/novyny-banku/news-list/ukreximbank-engages-100-million-from-the-world-bank-to-provide-medium-and-long-term-financing-to-private-ukrainian-enterprises-under-martial-law.html>. (Дата звернення: 21.05.2023).